

«ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ “ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ” »

Πράξη: « **ΑΙΘΗΚΟΣ** - Δημιουργία Μηχανισμού
Υποστήριξης για την Ανάπτυξη και Προώθηση
της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας σε
Πληθυσμούς Ορεινών Περιοχών (ΕΟΧ GR07 /
3580)»

Επιστημονικός Υπεύθυνος:
Δρ. Μάριος Τρίγκας, Επίκουρος Καθηγητής Α.Π.Θ.

ΔΡΑΣΗ Π.Ε.4 «Δικτύωση- Διμερείς σχέσεις »

**ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ 4.3 «Μελέτη αποτύπωσης
κοινωνικού κεφαλαίου στην περιοχή»**

Νοέμβριος 2016

ΑΙΘΗΚΟΣ - Δημιουργία Μηχανισμού Υποστήριξης για την

Ανάπτυξη και Προώθηση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας σε Πληθυσμούς Ορεινών Περιοχών

Τίτλος Παραδοτέου	Π.1.1 Μελέτη αποτύπωσης κοινωνικού κεφαλαίου στην περιοχή»
Σχετικό Π.Ε.	Π.Ε. 4: Τίτλος: «Δικτύωση- Διμερείς σχέσεις»
Συγγραφείς	<ul style="list-style-type: none"> • Δρ. ΤΡΙΓΚΑΣ ΜΑΡΙΟΣ, Επίκουρος Καθηγητής Α.Π.Θ. • Δρ. ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ ΟΛΓΑ, Καθηγήτρια Α.Π.Θ. • Δρ. ΠΑΡΤΑΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑ, Επίκουρη Καθηγήτρια Α.Π.Θ. • Δρ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ ΓΛΥΚΕΡΙΑ, Καθηγήτρια Εφαρμογών, ΤΕΙ Θεσσαλίας
Επίπεδο διάχυσης	Ομάδα έργου, δημόσια
Ημερομηνία υποβολής	31/12/2016
Ημερομηνία εκκίνησης έργου	10/9/2015
Συνολική Διάρκεια	15 μήνες

Περίληψη

Το συγκεκριμένο πακέτο εργασίας αποτελεί μέρος του πυρήνα δόμησης του μηχανισμού και ενίσχυσης τη ευαισθητοποίησης όλων των ενδιαφερομένων για την Κ.Ε. στην περιοχή καθώς στοχεύει σε οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης και συνεργασίας μεταξύ των ενδιαφερομένων και προσέλκυση νέων συμμετεχόντων για περαιτέρω ανάπτυξη συνεργειών και ενίσχυση του συλλογικού επιχειρηματικού πνεύματος και κουλτούρας. Πέραν αυτού, στοχεύει στο συντονισμό των παραγωγικών, κοινωνικών, διοικητικών και ερευνητικών δυνάμεων στην περιοχή στο πλαίσιο του υπό ανάπτυξη μηχανισμού, την αποτύπωση του κοινωνικού κεφαλαίου στην περιοχή και την εξασφάλιση της συμμετοχικότητας. Το Παραδοτέο εμβαθύνει σε θέματα εμπιστοσύνης μεταξύ των ενδιαφερομένων μελών για την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Τα δίκτυα εντό των τοπικών κοινωνιών είναι δυναμικά, βασιζόμενα σε σχέσεις εμπιστοσύνης και μπορούν να αναπτυχθούν σε διάφορα επίπεδα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ένας από τους στόχους του έργου ΑΙΘΗΚΟΣ είναι η ανάπτυξη της κοινωνικής

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΟΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ (ΧΜ) ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ (ΕΟΧ) ΠΕΡΙΟΔΟΥ 2009 – 2014

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

καινοτομίας μέσα από τη δημιουργία κινήτρων για νέα προϊόντα και υπηρεσίες που ανταποκρίνονται σε σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες. Ταυτόχρονα στοχεύει στην αντιμετώπιση της ανεργίας και της απομόνωσης με την ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος που βασίζεται στην κοινωνική οικονομία. Προς αυτή την κατεύθυνση προχωρήσαμε στην εκπόνηση του συγκεκριμένου **Π.Ε. 4.3: Χαρτογράφηση και ενδυνάμωση του κοινωνικού κεφαλαίου στην περιοχή**. Το παρόν παραδοτέο αναλύει τα αποτελέσματα αυτής της εργασίας. Το σημείο εκκίνησης γι' αυτό το Π.Ε. ήταν τα ακόλουθα βασικά ερευνητικά ερωτήματα:

- γιατί ορισμένες περιοχές θριαμβεύουν και άλλες όχι;
- γιατί ορισμένοι επιχειρηματίες είναι καλύτεροι από κάποιους άλλους;
- γιατί ορισμένες ομάδες καινοτομούν και άλλες όχι;

Η έρευνα γύρω από την επιχειρηματικότητα στον αγροτικό χώρο καταδεικνύει τη σημασία των κοινωνικών δικτύων ως πληρεξούσιο της κοινωνικής καινοτομίας και του επιχειρηματικού δυναμικού. Έρευνες υποστηρίζουν ότι η απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα και η εξήγηση των διαφορών στις συμπεριφορές ανθρώπων και κοινωνιών (κάτω από τις ίδιες ή παρόμοιες συνθήκες) εδράζεται στο θεωρητικό πλαίσιο του **Κοινωνικού Κεφαλαίου** (De Filippis, 2001). Για παράδειγμα, ο Trigilia (2001) καταδεικνύει ότι η ανθεκτικότητα σε ένα αβέβαιο περιβάλλον μπορεί να επιτευχθεί από τις κοινωνίες όταν υπάρχει απόθεμα κοινωνικού κεφαλαίου, το οποίο επιτρέπει την συνεργασία πολλών δρώντων προκειμένου να πετύχουν κοινούς στόχους. Με άλλα λόγια, το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να είναι το εργαλείο που θα ενδυναμώσει τους δρώντες σε μια περιοχή (είτε είναι οι κάτοικοι, οι επιχειρηματίες, οι φορείς ανάπτυξης κλπ) προκειμένου να προσαρμοστούν σε ασταθείς συνθήκες και να «ανθίσουν» (Koutsou et al, 2014). Σε μικρο-επίπεδο λοιπόν οι άνθρωποι κερδίζουν από τα κοινωνικά δίκτυα στα οποία μετέχουν μέσα από την αμοιβαία ανταλλαγή γνώσης και υπηρεσιών (Svendsen, 2006). Σε μακρο-επίπεδο το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να μειώσει το κόστος των συναλλαγών και να ενδυναμώσει την οικονομική ανάπτυξη και ως εκ τούτου θεωρείται βασικό συστατικό μαζί με το φυσικό, το οικονομικό και το ανθρώπινο κεφάλαιο για μια περιοχή.

Στο κεφάλαιο 1.1 γίνεται αναφορά στην εννοιολόγηση του κοινωνικού κεφαλαίου καθώς και στη σημαντικότητά του ενώ στο 1.2 γίνεται συνοπτική αναφορά σε σχετικές έρευνες που εστιάζουν στις αγροτικές περιοχές και στην περίπτωση της Ελλάδας.

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Η βασική υπόθεση για την χαρτογράφηση του κοινωνικού κεφαλαίου στην περιοχή ήταν ότι το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να μετρηθεί μέσα από τα επίπεδα **εμπιστοσύνης**. Αν και ο τρόπος μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου δεν είναι ενιαίος και κοινά αποδεκτός από όλους τους επιστημονικούς κλάδους, η βιβλιογραφία καταδεικνύει ότι θα πρέπει τουλάχιστον να ρίξουμε φως σε γεγονότα της καθημερινότητας και στις κοινωνικές διασυνδέσεις. Η εμπιστοσύνη δεν αποτελεί προφανώς το μόνο πληρεξούσιο του κοινωνικού κεφαλαίου, ωστόσο μας βοηθά να έχουμε μια πολύ καλή εικόνα, η οποία στην παρούσα έρευνα εμπλουτίστηκε και με άλλους δείκτες όπως η εθελοντική συμμετοχή, η συχνότητα επαφών –επικοινωνία, ανεκτικότητα στο διαφορετικό κ.α. (βλέπε κεφάλαιο 2.1 με αναφορά στο εργαλείο μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου).

Μέσα από την επιτόπια έρευνα, σε όλη την περιοχή μελέτης, χρησιμοποιώντας αρχικά ποιοτικές μεθόδους έρευνας αλλά και τη συμπλήρωση 148 ερωτηματολογίων (με προσωπικές συνεντεύξεις της ομάδας έργου) από αντιπροσωπευτικά χωριά της περιοχής προσπαθήσαμε να κάνουμε την χαρτογράφηση του κοινωνικού κεφαλαίου (αναλυτικά για τη μεθοδολογία βλέπε κεφάλαιο 2.2). Τα δεδομένα της έρευνας αναλύθηκαν με αρχική περιγραφική στατιστική ανάλυση αλλά και επαγωγικές στατιστικές μεθόδους (βλέπε κεφάλαιο 2.3) και τα αποτελέσματα αυτών των αναλύσεων περιγράφονται εκτενώς στο κεφάλαιο 3 (προφίλ δείγματος, επίπεδα εμπιστοσύνης, ασφάλεια, ανεκτικότητα, συμμετοχικότητα και εθελοντισμός, επικοινωνία και στάση ζωής).

Τέλος, το παρόν παραδοτέο του Π.Ε. 4.3 ολοκληρώνεται με τα βασικά συμπεράσματα και προτάσεις σχετικά με το πώς θα μπορούσε να ενδυναμωθεί το κοινωνικό κεφάλαιο στην περιοχή και να συμβάλλει στην ανάπτυξη της κοινωνικής καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας (βλέπε κεφάλαιο 4).

Αναπόσπαστο κομμάτι του Π.Ε. είναι το Παράρτημα το οποίο περιλαμβάνει:

- I) το ερωτηματολόγιο της ποσοτικής έρευνας και
- II) τους πίνακες συχνοτήτων όλων των μεταβλητών

Περιεχόμενα

1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

σελ. 4

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΟΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ (ΧΜ) ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ (ΕΟΧ) ΠΕΡΙΟΔΟΥ 2009 – 2014

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

1.1	ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΗ & ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	σελ. 4
1.2	ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΕ ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ & ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	σελ. 6
2.	ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	σελ. 9
2.1	ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	σελ. 9
2.2	ΣΤΡΩΜΑΤΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑ	σελ. 11
2.3	ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ	σελ. 11
3.	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	σελ. 14
3.1	ΠΡΟΦΙΛ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	σελ. 14
3.2	ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ	σελ. 17
3.3	ΑΣΦΑΛΕΙΑ, ΑΝΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ & ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΖΩΗΣ	σελ. 25
3.4	ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΤΗΤΑ & ΕΘΕΛΟΝΤΙΣΜΟΣ	σελ. 30
4.	ΣΥΖΗΤΗΣΗ & ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	σελ. 34
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελ. 38
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	σελ. 41
	<i>I. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ</i>	σελ. 42
	<i>II. ΠΙΝΑΚΕΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΩΝ</i>	σελ. 48
	<i>ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΕΛΟΥΣ</i>	σελ. 61

1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΣΙΟ

Η έννοια του **Κοινωνικού Κεφαλαίου** είναι πολυδιάστατη και ιδιαίτερα δημοφιλής σε διάφορους επιστημονικούς κλάδους, τουλάχιστον μετά τη δεκαετία του '80. Η κοινωνιολογία, οι πολιτικές επιστήμες, η ανθρωπογεωγραφία αλλά και τα οικονομικά αναγνωρίζουν το ρόλο του στην αναπτυξιακή διαδικασία και στην αποδοτικότητα των δημόσιων πολιτικών (Παρασκευόπουλος, 2010). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Χτούρης και Ζήση (2014) το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί ένα εργαλείο για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και ιδιαίτερα στους νέους. Έχει διαπιστωθεί ότι πέρα από τις ατομικές ικανότητες του νέου επιχειρηματία και τους φυσικούς-οικονομικούς πόρους τους οποίους μπορεί να διαθέτει, το άμεσο και το ευρύτερο κοινωνικό του περιβάλλον είναι ζωτικής σημασίας για την επιχειρηματική διαδικασία (Pato and Teixeira, 2014). Ο στόχος αυτής της ενότητας δεν είναι να εξαντλήσει τη βιβλιογραφία γύρω από την εννοιολόγηση του κοινωνικού κεφαλαίου (θα ήταν αδύνατον στο πλαίσιο ενός Π.Ε.) αλλά να παρουσιάσει τις κυριότερες διαστάσεις του και τη νοηματοδότησή του για τις ανάγκες και τους στόχους της επιτόπιας έρευνας στο πλαίσιο του έργου ΑΙΘΗΚΟΣ.

1.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΗ & ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Όπως υποστηρίζουν ορισμένοι το κοινωνικό κεφάλαιο εκφράζει την ικανότητα των μελών μιας κοινωνίας να συνδυάζουν τις δυνάμεις τους και να εργάζονται μαζί με κοινούς στόχους, μέσα σε ομάδες και οργανώσεις στοχεύοντας στην ανάπτυξη (van Oorschot and Finsveen 2008; Woolcock, 1998). Για τον Colemanⁱ (1988) *“όπως κάθε μορφή κεφαλαίου έτσι και το κοινωνικό κεφάλαιο είναι παραγωγικό και καθιστά εφικτή την επιτυχία ορισμένων στόχων που σε άλλη περίπτωση –όταν δεν υπάρχει κοινωνικό κεφάλαιο- δεν επιτυγχάνονται”*. Σε αντίθεση με τους Coleman, Bourdieu και Portes (κλασσικούς συγγραφείς περί του κοινωνικού κεφαλαίου), ο Putnamⁱⁱ συσχετίζει το κοινωνικό κεφάλαιο με τη γενικευμένη **εμπιστοσύνη** και το εφαρμόζει σε μακρο-επίπεδο συσχετίζοντας την εμπιστοσύνη με τον εθελοντισμό, τη συνεργασία και την πολιτική και οικονομική συμπεριφορά μιας κοινωνίας και το βαθμό συνοχής της (Svendsen, 2006). Με άλλα λόγια για τον Putnam, το κοινωνικό κεφάλαιο και η εμπιστοσύνη είναι «η κόλα που μας κρατά ενωμένους» και βοηθά να «ανθίσουν» οι

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

επιχειρήσεις και να επιτευχθεί υψηλός βαθμός ανθεκτικότητας μιας περιοχής σε αβέβαιες συνθήκες.

Υπάρχουν διάφοροι διαχωρισμοί ως προς τις μορφές του κοινωνικού κεφαλαίου. Ο πρώτος αφορά την συνειδητή συμμετοχή και την εγγραφή σε οργάνωση ή ομάδα και ο δεύτερος αυτός που προκύπτει από την ύπαρξη κοινωνικών δικτύων. Σύμφωνα με τον Putnam (1995) στο κλασσικό κείμενό του *Bowling Alone*ⁱⁱⁱ διαχωρίζει με βάση την φύση των δεσμών σε «συγγενικό» (bonding) κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο δημιουργείται από ισχυρά δίκτυα και σε «γεφυρωτικό» (bridging) στο οποίο επικρατούν ασθενείς δεσμοί μεταξύ των ατόμων που ενώνουν διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και δημιουργούν ανοιχτά δίκτυα. Ιδιαίτερη βαρύτητα στους γεφυρωτικούς δεσμούς δίνει η άποψη του Granovetter (1973) ο οποίος τόνισε ότι τα κοινωνικά συστήματα που δε διαθέτουν ασθενείς δεσμούς θα κατακερματίζονται και δεν θα έχουν συνοχή. Η ύπαρξη πολλών ασθενών δεσμών σε μια κοινωνία είναι αυτό που οδηγεί τελικά στην ανταλλαγή απόψεων και γνώσεων.

Σχήμα 1.1: Βασικές διαστάσεις του Κοινωνικού Κεφαλαίου

πηγή: προσαρμογή από τη βιβλιογραφία

Υπάρχουν τρεις βασικές παράμετροι οι οποίες μεγιστοποιούν το κοινωνικό κεφάλαιο:

- Η **εμπιστοσύνη**, η οποία οικοδομείται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα και διασφαλίζει ότι οι υποχρεώσεις και τα καθήκοντα των μελών θα διεκπεραιωθούν ομαλά.

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

- Η **πληροφορία**, η οποία διοχετεύεται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα και τις κανονιστικές ρυθμίσεις και κυρώσεις που επιβάλλονται στα μέλη των δικτύων.
- Η **συνεργασία**, την οποία εξασφαλίζουν οι ανθρώπινες κοινότητες με συνοχή.

Ειδικά η εμπιστοσύνη επιτρέπει την ανάληψη ρίσκου, όταν υπάρχει η πεποίθηση ότι οι άλλοι θα αντιδράσουν θετικά και υποστηρικτικά ή τουλάχιστον δεν θα υπονομεύσουν την εκάστοτε πρωτοβουλία. Η εμπιστοσύνη είναι εξαιρετικά σημαντική ακόμη και στο επίπεδο του κράτους, όπου όσο μεγαλύτερη κοινωνική συναίνεση υπάρχει, δηλαδή μεγαλύτερη εμπιστοσύνη μεταξύ των κοινωνικών εταίρων, τόσο μεγαλύτερη η πρόοδος της χώρας. Μια διάσταση την οποία θα δούμε και στη συνέχεια κατά πόσο ισχύει στην περίπτωση της δικής μας περιοχής μελέτης και γενικότερα της Ελλάδας.

1.2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΕ ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ & ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το κοινωνικό κεφάλαιο είναι εξαιρετικής σημασίας για τις αγροτικές περιοχές και την αγροτική επιχειρηματικότητα για διάφορους λόγους, μερικοί από τους οποίους σχετίζονται με την γεωγραφική απομόνωση των περιοχών αλλά και τον αποκλεισμό των επιχειρήσεων από τις αγορές λόγω αυτής της απομόνωσης (Chell and Baines 2000; Lechner and Dowling 2003; Townsend et al. 2016). Έτσι τα δίκτυα επιχειρήσεων στον αγροτικό χώρο προσπαθούν να «χτίσουν» το κοινωνικό κεφάλαιο ως εργαλείο ανάσχεσης των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν και τους εμποδίζουν να αναπτύξουν καινοτομίες, να βελτιώσουν την παραγωγικότητά τους κ.λ.π. (Moyes et al. 2012). Ο Bosworth (2012) τονίζει ότι η δικτύωση των επιχειρηματιών στις αγροτικές περιοχές υπάρχει κυρίως λόγω του ότι οι ιδιοκτήτες-επιχειρηματίες έχουν ισχυρό αίσθημα «ανήκειν» στην τοπική τους κοινότητα (ως ο τόπος καταγωγής τους) και έτσι έχουν κοινωνικούς και επαγγελματικούς δεσμούς εμπιστοσύνης (υψηλά επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου) με άλλους τοπικούς επιχειρηματίες, οι οποίοι πολλές φορές είναι πράλληλα και φίλοι ή/και συγγενείς.

Οι Onyx and Bullen (2000) σε έρευνά τους έδειξαν ότι το κοινωνικό κεφάλαιο στις αγροτικές περιοχές είναι μεγαλύτερο απ' ότι στις αστικές λόγω του ότι οι **αγροτικές κοινωνίες** είναι πιο κλειστές κοινωνίες με μεγαλύτερη εμπιστοσύνη. Αυτής της μορφής το κοινωνικό κεφάλαιο όμως, που αφορά δεσμούς και υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης σε κλειστά δίκτυα συγγενών και φίλων και λιγότερο σε τοπικούς φορείς και κυβερνητικά

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

όργανα, μπορεί πολλές φορές να αποδειχθεί ως «αρνητικό» κοινωνικό κεφάλαιο εμποδίζοντας νέες ιδέες και καινοτομίες να αναδειχθούν. Αντίθετα, το «γεφυρωτικό» κοινωνικό κεφάλαιο και η εμπιστοσύνη προς ομάδες, συνεταιρισμούς αποτελεί προαπαιτούμενη συνθήκη κατά τη διαδικασία υιοθέτησης της καινοτομίας και έναν κρίσιμο παράγοντα για την επιτυχία εφαρμογής πρωτοβουλιών αγροτικής ανάπτυξης (Urhoff and Wijayarathna, 2000). Προς αυτή την κατεύθυνση έρευνα των Rijn και Bulte (2011) επιβεβαιώνει την επιρροή του κοινωνικού κεφαλαίου στη γεωργική καινοτομία στην υπο-Σαχάρια Αφρική και με πιο τρόπο η γεφύρωση κοινωνικού κεφαλαίου μέσα από ομάδες οδηγεί στην καινοτομία και την ανάπτυξη με μία ποικιλία τρόπων.

Όσον αφορά στην περίπτωση της **Ελλάδας**, γενικότερα (όχι μόνο στις αγροτικές περιοχές) και σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της ΕΕ φαίνεται ότι διαθέτει το χαμηλότερο ποσοστό συμμετοχής των πολιτών σε συλλόγους και άτυπα δίκτυα (8,9%), όταν για παράδειγμα στις Σκανδιναβικές χώρες που αγγίζει το 65% (Christoforou, 2003). Αν λάβουμε υπόψη ότι οι βόρειες χώρες είναι και οι πιο ανεπτυγμένες της ΕΕ, τότε σίγουρα η κουλτούρα και η ισχυρή κοινωνία των πολιτών παίζουν τον ρόλο τους στη διαδικασία ανάπτυξης και κοινωνικής ευημερίας. Η Ελλάδα βρίσκεται στη 16^η θέση μεταξύ των χωρών όσον αφορά στη δικτύωση και συγκεκριμένα πόσο συχνά βοηθούν άλλα άτομα ενώ κατατάσσεται στην 7^η θέση όταν η μέτρηση επικεντρώνεται στο πόσο σημαντικοί είναι οι φίλοι και στην 3^η θέση όταν η μέτρηση της δικτύωσης αφορά στην οικογένεια. Σχετικά με τη γενικευμένη εμπιστοσύνη διαπιστώνουμε ότι στη χώρα μας κατέχουμε τη χειρότερη θέση (20^η) στο σύνολο των εξεταζόμενων χωρών. Εμπιστοσύνη προς τους πολιτικούς (13^η θέση), προς την αστυνομία (10^η θέση) και προς τη δικαιοσύνη (5^η θέση). Σχετικά με την αλληλεγγύη, και ειδικότερα τη βοήθεια προς άλλα άτομα, βρισκόμαστε στην 16^η θέση στις 20 χώρες (Πούπος, 2010). Μετρήσεις του κοινωνικού κεφαλαίου και των επιδράσεων του έχουν γίνει στην Ελλάδα κυρίως στον κλάδο της υγείας ενώ υπάρχουν πολύ λίγες εμπειρικές έρευνες που τονίζουν το ρόλο του κοινωνικού κεφαλαίου στις αγροτικές περιοχές.

Οι Καραμέτου και Αποστολόπουλος (2010) κατέληξαν ότι πράγματι το κοινωνικό κεφάλαιο είναι ισχυρότερο στις αγροτικές περιοχές λόγω δεσμών γνωριμίας και συχνών επαφών, πυκνών δικτύων σχέσεων εμπιστοσύνης και αυξημένο αίσθημα εθελοντικής προσφοράς στην κοινότητα. Οι Koutsou et al (2014) περιγράφουν ότι στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης η πλειονότητα των γεωργών στην Ελλάδα προσπαθεί να βρεί καινοτόμους τρόπους να βελτιώσει την αποτελεσματικότητα της αγροτικής εκμετάλλευσης-επιχείρησης και αναζητά νέες ευκαιρίες με την ανάληψη κοινών

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

δράσεων και κοινών στόχων με άλλους γεωργούς. Παραταύτα, σποραδικές προσπάθειες υπάρχουν στις αγροτικές περιοχές της χώρας τα τελευταία χρόνια, οι οποίες είναι δυναμικές και στηρίζονται στην αμοιβαιότητα, εμπιστοσύνη και υλοποιούνται κυρίως από νέους ανθρώπους.

Σε κάθε περίπτωση στην Ελλάδα (αγροτική ή αστική) υπάρχει μεγάλη έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι σε θεσμούς και πολιτικές δομές (Παρασκευόπουλος 2006; Κονιόρδος, 2006; Σωτηρόπουλος, 2006) και έχει επηρεάσει το πρότυπο της οικονομίας μέχρι σήμερα, το οποίο δεν επιτρέπει την πραγματική μεταρρύθμιση και τις προσαρμογές. Το τελευταίο εξηγείται από ιστορικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς λόγους (έλλειψη οικονομικής και πολιτικής σταθερότητας στη σύγχρονη ιστορία της χώρας, εμφύλιο πόλεμο, δικτατορία κλπ) (Christoforou, 2003).

Ωστόσο, αξίζει να σημειώσουμε την κινητικότητα στο πλαίσιο της αλληλέγγυας – κοινωνικής οικονομίας και ένα μεγάλο ενδιαφέρον για νέες μορφές επιχειρηματικότητας και ειδικότερα στην κοινωνική οικονομία, με κυρίαρχα χαρακτηριστικά την εμπιστοσύνη στην ομάδα, τη συμμετοχικότητα, την επικοινωνία κ.α βασικούς άξονες του κοινωνικού κεφαλαίου- όπως περιγράφηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο- που μπορούν να επιτρέψουν τελικά την προσαρμογή στις ασταθείς συνθήκες, την διάχυση της γνώσης, της καινοτομίας και τελικά την ανάπτυξη πρακικάπτωντας πολλές φορές το ίδιο το Κράτος και άλλες δομές γραφειοκρατίας που στερούνται εμπιστοσύνης.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Προκειμένου να χαρτογραφήσουμε το κοινωνικό κεφάλαιο στην περιοχή και να δώσουμε απαντήσεις στα ερευνητικά μας ερωτήματα πραγματοποιήσαμε έρευνα πεδίου – στη βάση των συμμετοχικών μεθόδων - σε δυο στάδια:

- Κατά το **πρώτο στάδιο** πραγματοποιήθηκε ποιοτική έρευνα με τη συλλογή δευτερογενών δεδομένων για την περιοχή αλλά και επιτόπια έρευνα χρησιμοποιώντας ποιοτικά εργαλεία των κοινωνικών επιστημών όπως η **ημι-συμμετοχική παρατήρηση, εις βάθος συνεντεύξεις με τοπικούς πληροφορητές** κ.α προκειμένου να κατανοήσουμε πλήρως τον χώρο και να εντοπίσουμε τους βασικούς άξονες για την εκπόνηση της ποσοτικής έρευνας που θα ακολουθούσε. Βασικό συμπέρασμα αυτής της φάσης της έρευνας ήταν ότι η περιοχή διαθέτει σημαντικά πλεονεκτήματα όσον αφορά στο φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο αλλά ένα πολύ ιδιαίτερο γεωμορφολογικό ανάγλυφο (απομακρυσμένα χωριά που κατοικούνται εποχιακά) το οποίο ενδεχομένως να δυσκολέψει τη συλλογή των δεδομένων της επιτόπιας έρευνας.
- Κατά το **δεύτερο στάδιο** ένα πλήρως δομημένο ερωτηματολόγιο αναπτύχθηκε προκειμένου να χαρτογραφήσουμε-μετρήσουμε το κοινωνικό κεφάλαιο στην περιοχή μελέτης. Μέσα από προσωπικές συνεντεύξεις, σε αντιπροσωπευτικό δείγμα πληθυσμού, συγκεντρώθηκαν **148 ερωτηματολόγια** από δέκα χωριά της περιοχής έρευνας. Τα ατομικά ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν υποχρεωτικά από **μόνιμους κατοίκους, επιχειρηματίες και εκπροσώπους** τοπικών φορέων.

2.1 ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Ένα από τα βασικά μεθοδολογικά ζητήματα της παρούσας έρευνας ήταν η επιλογή του εργαλείου μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου για την σύνταξη του ερωτηματολογίου. Σύμφωνα με τους Nahapiet and Ghoshal (1988) ένας από τους καλύτερους τρόπους να μετρήσεις το κοινωνικό κεφάλαιο είναι καταγράφοντας τις βασικές διαστάσεις του:

- Δομική διάσταση (δεσμοί, διαμόρφωση-οργάνωση δικτύων)
- Σχεσιακή διάσταση (εμπιστοσύνη, πρότυπα και ταυτοποίηση)

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

- Γνωσιακή διάσταση (κοινοί στόχοι και κοινές κουλτούρες)

Μια αναλυτική περιγραφή των πιο διαδεδομένων εργαλείων μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου μπορεί να βρει κανείς στην Κύρου (2011). Μεταξύ των διαφορετικών εργαλείων που αναφέρει κυρίαρχη θέση κατέχει αυτό που ενσωματώνει τόσο προσωπικές όσο και κοινοτικές μεταβλητές λαμβάνοντας υπόψη ότι το κοινωνικό κεφάλαιο είναι ένα προσωπικό αλλά και ένα συλλογικό αγαθό (Kritsotakis *et al.*, 2008).

Όσον αφορά μετρήσεις κοινωνικού κεφαλαίου στην ύπαιθρο, αξίζει να σημειώσουμε την προσπάθεια των Koutsou *et al.* (2014) σε μια αγροτική περιοχή στη βόρεια Ελλάδα, όπου έγινε συσχετισμός των συλλογικών δράσεων και της καινοτομίας με την ύπαρξη ή όχι κοινωνικού κεφαλαίου. Σε αυτή την έρευνα δείκτη κοινωνικού κεφαλαίου αποτέλεσε η εμπιστοσύνη, η οποία μετρήθηκε σε μια πενταβάθμια κλίμακα Likert. Ειδικότερα, μετρήθηκαν τα επίπεδα εμπιστοσύνης στην οικογένεια, φίλους, συγγενείς, σε δομές του κράτους, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στην Εκκλησία κλπ προκειμένου να γίνει διαχωρισμός μεταξύ ατομικής και συλλογικής εμπιστοσύνης, τονίζοντας δηλαδή τη σχεσιακή διάσταση του κοινωνικού κεφαλαίου.

Σε παλαιότερη έρευνα στην Αυστραλία, οι Oxyn and Bullen (2000) χρησιμοποίησαν ένα πιο περίπλοκο εργαλείο με περισσότερα θέματα (πέραν της εμπιστοσύνης συνυπολόγισαν τη συμμετοχικότητα, σχέσεις, οικογένεια και φίλοι, συνάδελφοι, κοινωνική δράση, αίσθημα ασφάλειας, ανεκτικότητα, και αξία ζωής) για να μετρήσουν το κοινωνικό κεφάλαιο. Αυτό το εργαλείο ήταν που χρησιμοποίησαν και στάθμισαν σε ελληνικό πληθυσμό οι Kritsotakis *et al.* (2008). Ωστόσο, όπως σημειώνει η Κύρου (2011) το όποιο εργαλείο μέτρησης θα πρέπει να λάβει υπόψη του το γεγονός ότι όλες οι περιοχές δεν είναι ίδιες, και όλες οι συνθήκες δεν είναι ίδιες, άρα προσαρμογές των εργαλείων είναι αναγκαίες και συνδυασμοί θα ήταν θεμιτοί επίσης.

Για τις ανάγκες της έρευνάς μας συνδυάσαμε τα δύο μοντέλα που περιγράφηκαν παραπάνω (των Koutsou *et al* 2014 & Kritsotakis *et al*, 2008) ενώ και τα αποτελέσματα της πρώτης φάσης της έρευνας συνέβαλαν ουσιαστικά στον σχεδιασμό του ερωτηματολογίου. Η σχεσιακή διάσταση του κοινωνικού κεφαλαίου (δηλαδή τα επίπεδα εμπιστοσύνης) ήταν ο κυρίαρχος δείκτης όμως μέριμνα δόθηκε και στην διερεύνηση κι άλλων δεικτών προκειμένου να έχουμε μια καλύτερη χαρτογράφηση του κοινωνικού κεφαλαίου στην περιοχή έρευνας. Το **ερωτηματολόγιο** είχε συνολικά 49 ερωτήσεις διαφόρων τύπων: αορίστου χρόνου, ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής και κλίμακας Likert, κλίμακα αξιολόγησης κλπ μεταβλητές ονομαστικές, τακτικές. Στο εξώφυλλο

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

δόθηκαν όλες πληροφορίες του έργου ΑΙΘΗΚΟΣ (βλέπε παράρτημα Ι). Πριν από την διεξαγωγή της ποσοτικής έρευνας έγινε **πilotική δοκιμή** με σκοπό να δοκιμάσουμε το χρόνο συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου αλλά και τυχόν θέματα που αφορούν το σχεδιασμό και την σαφήνεια των ερωτήσεων.

2.2 ΣΤΡΩΜΑΤΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑ

Για τις ανάγκες της έρευνάς μας χρησιμοποιήσαμε την ενστρωματωμένη δειγματοληψία (με βάση τον πληθυσμό και την τελευταία απογραφή της ΕΣΥΕ) σε δέκα αντιπροσωπευτικά χωριά της περιοχής έρευνας. Το μέγεθος του δείγματος ανήλθε σε 148. Οι προσωπικές συνεντεύξεις πραγματοποιήκαν από τα μέλη της ομάδας έργου του Π.Ε. Ο τύπος διαμονής είναι σημαντικός όταν μετράμε το κοινωνικό κεφάλαιο και αποτελεί προϋπόθεση να είναι ο ίδιος με την περιοχή που μελετάται. Έτσι στην δειγματοληψία συμμετείχαν μόνο οι μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής. Η ηλικία επίσης ήταν ένα από τα στρώματα επιλογής του δείγματος (πέραν του μόνιμου πληθυσμού) καθώς αποκλείστηκαν από τη δειγματοληψία άτομα ηλικιωμένα πέραν της ηλικίας συναξιοδότησης ή και κοντά σ' αυτήν. Η στόχευση να επιλέξουμε άτομα κοντά στην παραγωγική ηλικία σχετίζεται με τους γενικότερους στόχους του έργου και την προώθηση της επιχειρηματικότητας.

Πίνακας 2.1: Κατανομή δείγματος στην περιοχή έρευνας

<i>Περιοχή έρευνας</i>	<i>Συχνότητα</i>	<i>%</i>
Αρματολικό	1	.7
Βροντερό	1	.7
Γόμφοι	2	1.4
Ελάτη	20	13.5
Νεραιδοχώρι	9	6.1
Περτούλι	10	6.8
Πιαλεία	14	9.5
Πύλη	53	35.8
Στουρναρέικα	14	9.5
Φήκη	24	16.2
Σύνολο	148	100.0

2.3 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μετά την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων και τη συγκέντρωση των ερωτηματολογίων έγινε έλεγχος όσον αφορά στην πληρότητα, τη συνέπεια και την αληθοφάνεια των απαντήσεων και στη συνέχεια η κωδικοποίηση και η μεταφορά τους σε ειδικά διαμορφωμένη κοινωνιολογική μήτρα του στατιστικού πακέτου για τις κοινωνικές επιστήμες S.P.S.S.

Η επεξεργασία των δεδομένων ξεκίνησε με αρχικούς ελέγχους αξιοπιστίας και εγκυρότητας, ενώ ακολούθησε η περιγραφική στατιστική ανάλυση βασικών μεταβλητών της έρευνας. Μια ανάλυση όπως αναφέρει ο Σιάρδος (1997), απαραίτητη για την εκπόνηση της έρευνας ως ένα πρώτο στάδιο κάθε στατιστικής ανάλυσης. Η περαιτέρω ανάλυση των δεδομένων της έρευνας αφορούσε επαγωγικές μεθόδους στατιστικής και κατά κύριο λόγο στη χρήση στατιστικών μεθόδων, αναγκαίων για την περιγραφή, γενίκευση και ερμηνεία των συμπερασμάτων από το δείγμα μας. Η επιλογή κάθε φορά της στατιστικής μεθόδου έγινε με βάση το είδος των μεταβλητών, των σκοπών της έρευνας και την αντίστοιχη βιβλιογραφία σε παρόμοιες έρευνες. Ειδικότερα, χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της κατηγορικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες (Categorical Principal Component Analysis) και της διβηματικής ανάλυσης σε συστάδες (Two Step Cluster Analysis) (Παρταλίδου 2005).

Η πρώτη από τις στατιστικές επαγωγικές μεθόδους που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα ήταν η κατηγορική ανάλυση σε κύριες συνιστώσες. Η τεχνική χρησιμοποιήθηκε δεδομένου ότι υπήρχε μεγάλος αριθμός μεταβλητών ο οποίος εμπόδιζε την αποτελεσματική ερμηνεία των σχέσεων μεταξύ υποκειμένων και μεταβλητών. Έτσι, με τον περιορισμό της διαστατικότητας των αρχικών μεταβλητών σε άλλες λιγότερες ψευδομεταβλητές, έγινε ευκολότερη η ερμηνεία των ολίγων μεταβλητών (συνιστωσών) απ' ότι των αρχικών μεταβλητών. Ειδικότερα, η Κατηγορική Ανάλυση σε κύριες Συνιστώσες (CatPCA) πραγματοποιήθηκε για κάθε μια από τις τρεις ομάδες βασικών μεταβλητών της έρευνας που αφορούν σχετίζονται με το απόθεμα του κοινωνικού κεφαλαίου στην περιοχή:

- ομάδα 12 μεταβλητών εμπιστοσύνης
- ομάδα 7 μεταβλητών ανεκτικότητας και στάσης ζωής
- ομάδα 9 μεταβλητών συμμετοχικότητας-εθελοντισμού

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Με την κατηγορική ανάλυση σε κύριες συνιστώσες ο μεγάλος αριθμός μεταβλητών σε κάθε ομάδα περιορίστηκε σε λιγότερες διαστάσεις, τα φορτία των οποίων καθόρισαν και την ταυτοποίηση τους.

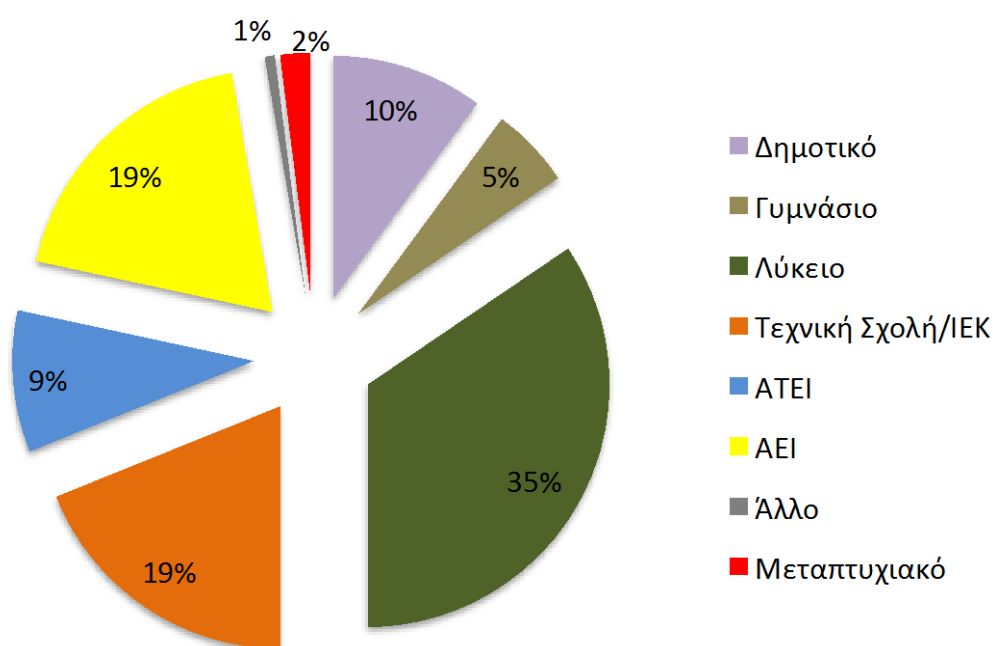
Ο προσδιορισμός συστάδων ομοειδών παρατηρήσεων με βάση τα επίπεδα εμπιστοσύνης έγινε με τη χρήση της τεχνικής διβηματικής ανάλυσης σε συστάδες. Η Διβηματική Ανάλυση σε Συστάδες (TSCA) οδήγησε στον εντοπισμό συστάδων των υποκειμένων (ερωτώμενων), ανάλογα με το επίπεδο εμπιστοσύνης, την ηλικία τους και τη συχνότητα των επαφών. Η ηλικία επιλέχθηκε ως μια από τις μεταβλητές για την ανάλυση καθώς είναι αποφασιστικός παράγοντας της επιχειρηματικότητας. Περιφέρειες και κοινότητες με νέους ανθρώπους αναφέρουν υψηλά ποσοστά επιχειρηματικότητας (Lamotte and Colonic, 2013) και είναι μια ομάδα στόχος στην περιοχή μας για την οποία θα δοθεί ιδιαίτερη μέριμνα.

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 ΠΡΟΦΙΛ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της ανάλυσης συχνοτήτων (αναλυτικά οι πίνακες επισυνάπτονται στο Παράρτημα II) περισσότεροι από τους μισούς στο δείγμα μας είναι άντρες (53%) με μέσο όρο ηλικίας 39 έτη (StDv 12). Ένας στους τρεις (35%) έχει ολοκληρώσει το λύκειο, ενώ οι πτυχιούχοι πανεπιστημίου ανέρχονται σε ποσοστό 19%, το ίδιο ποσοστό (19%) κατέχουν όσοι έχουν πτυχίο κάποιας ιδιωτικής τεχνικής σχολής. Οι υπόλοιπες κατηγορίες εκπαίδευσης περιγράφονται αναλυτικά στο σχήμα 3.1. Το σχετικά υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης που καταγράφηκε είναι ενδεχομένως και ενδεικτικό του υψηλού επιπέδου κοινωνικού κεφαλαίου το οποίο σύμφωνα με τους Glaeser *et al.* (2000) συμβαίνει καθώς οι μορφωμένοι άνθρωποι τείνουν να συσχετίζονται με επίσης μορφωμένους τους οποίους και εμπιστεύονται περισσότερο.

Σχήμα 3.1: Επίπεδο εκπαίδευσης δείγματος

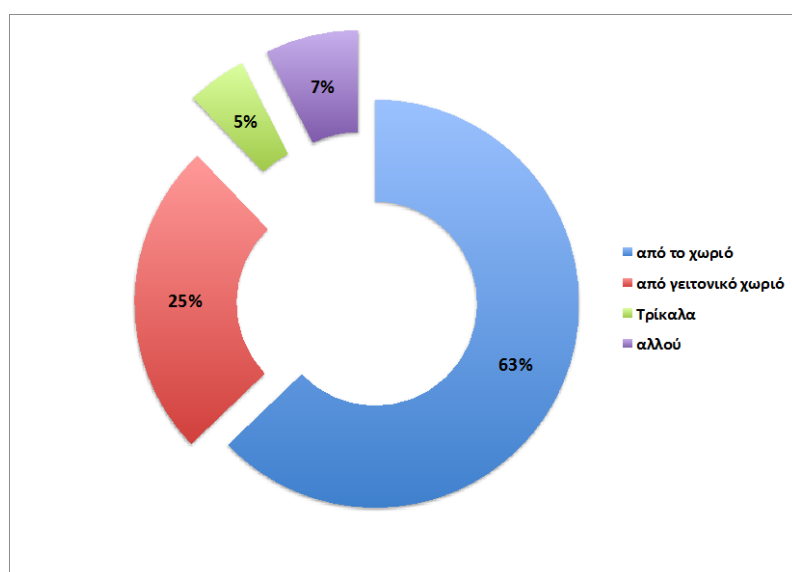

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Η πλειονότητα (63%) έλκει την καταγωγή της από τον συγκεκριμένο τόπο (όπου συμπληρώθηκε το ερωτηματολόγιο) ενώ ένα μικρότερο ποσοστό (25%) από γύρω χωριά, οι υπόλοιποι κατάγονται είτε από την πρωτεύουσα του νομού τα Τρίκαλα ή άλλες περιοχές της χώρας. Ενσωματώσαμε τον τόπο καταγωγής στις ερωτήσεις κάνοντας την υπόθεση ότι όσοι έχουν αγροτικό παρελθόν και έλκουν την καταγωγή τους από την περιοχή θα έχουν υψηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης (μια υπόθεση που θα την ελέγξουμε αργότερα).

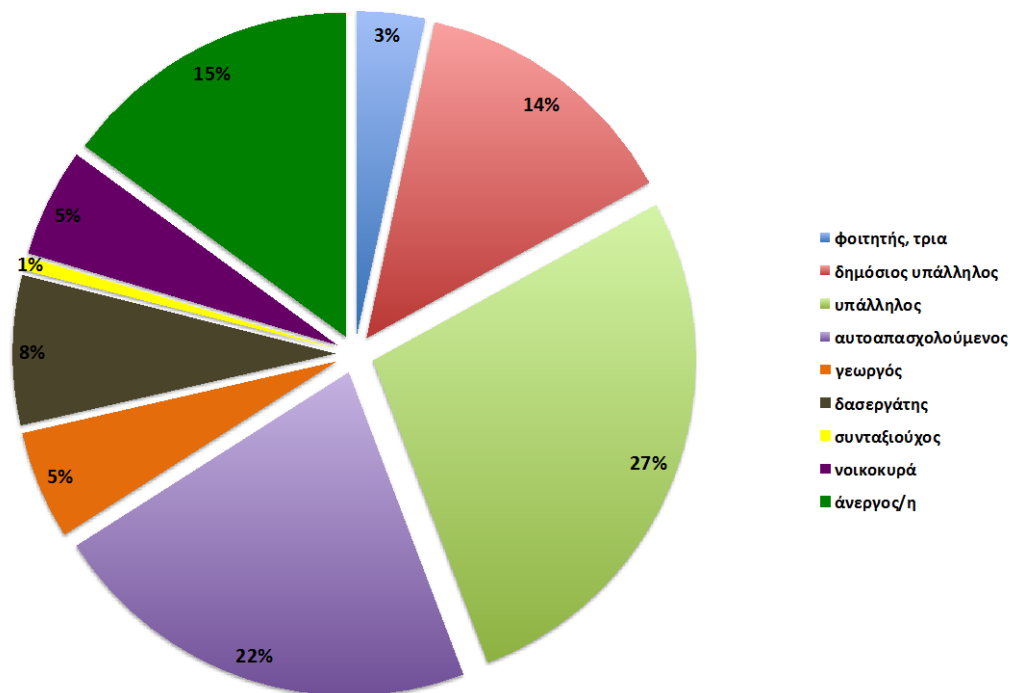
Σχήμα 3.2: Καταγωγή δείγματος

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Όσον αφορά στο επάγγελμα, ένα ποσοστό 22% είναι αυτοασχολούμενοι στον ιδιωτικό τομέα και ένα άλλο 27% είναι υπάλληλοι. Οι δημόσιοι υπάλληλοι ανέρχονται σε 14% και 15% είναι οι άνεργοι του δείγματος, οι υπόλοιπες κατηγορίες περιγράφονται στο σχήμα 3.3 που ακολουθεί. Το ποσοστό των ανέργων -αν και χαμηλότερο σε σχέση με το σύνολο της χώρας- αναδεικνύει τις επιπτώσεις της κρίσης στην περιοχή ειδικά αν αναλογιστούμε και μια άλλη μεταβλητή (βλέπε πίνακα 3.1) η ανάλυση της οποίας φανερώνει ότι περισσότεροι από τους μισούς (54%) δυσκολεύονται να τα «βγάλουν πέρα» με τα έξοδα του μήνα.

Σχήμα 3.3: Επάγγελμα δείγματος

Πίνακας 3.1: Είναι αρκετό το οικογενειακό σας εισόδημα για να «βγάλετε» το μήνα;

	Συχνότητα	%
καθόλου	18	12.2
με το ζόρι αλλά τα βγάζουμε πέρα	80	54.1
ικανοποιητικά	46	31.1
άνετα	3	2.0
πολύ άνετα	1	.7
Σύνολο	148	100.0

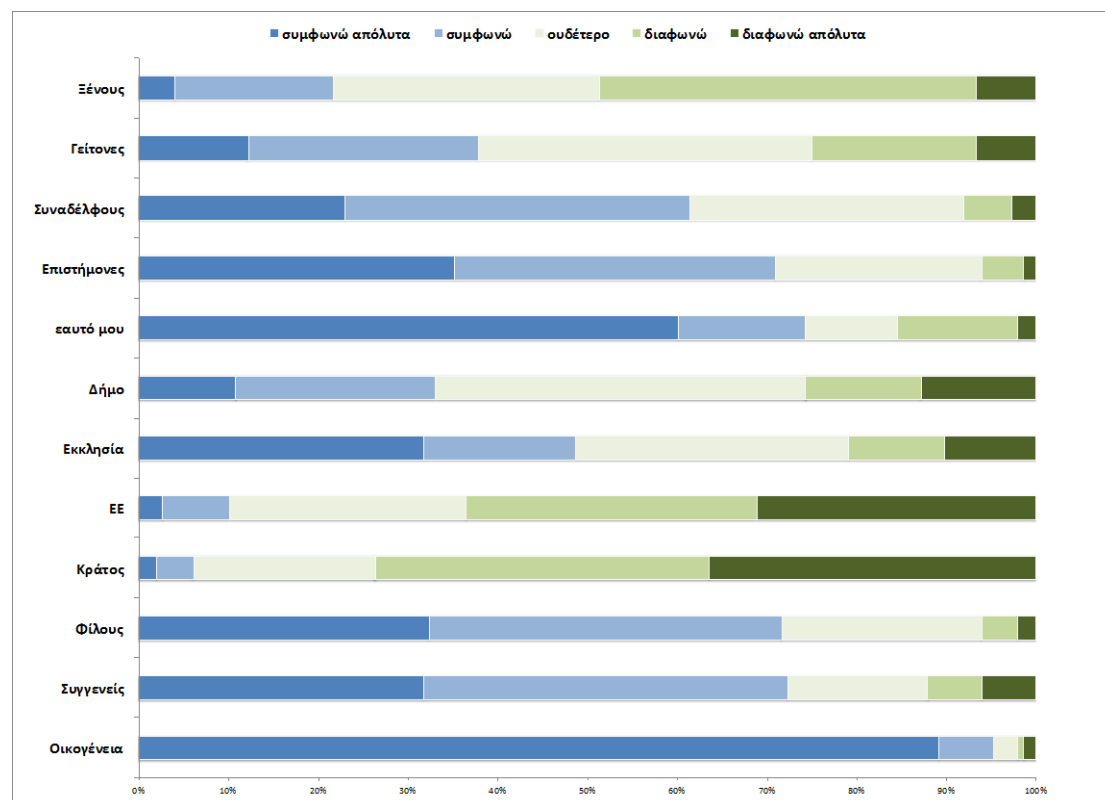
πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Ένα χαμηλό ποσοστό 14% μένει μόνος/η του, ενώ 36% των νοικοκυριών έχουν πάνω από 4ις ενήλικες κάτω από την ίδια στέγη, γεγονός που σηματοδοτεί επίσης μια «κρυμμένη» φτώχεια και δυστοκία, καθώς λόγω κρίσης πολλοί νέοι και νέες –ενήλικες– επιστρέφουν στο χωριό και μένουν με τους γονείς τους. Η πλειονότητα των νοικοκυριών δεν έχουν ανήλικα τέκνα στην οικογένεια (ποσοστό 64%). Ο Μ.Ο. των ενηλίκων του νοικοκυριού είναι 2.93 (StDv. 1.43) ενώ των ανήλικων 0.60 (StDv. 0.91)

3.2 ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ

Βασική ενότητα του ερωτηματολογίου –και της έρευνας- ήταν η καταγραφή της εμπιστοσύνης. Οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να συμφωνήσουν ή να διαφωνήσουν σε 12 τοποθετήσεις σχετικά με την εμπιστοσύνη (π.χ Εμπιστεύομαι την οικογένειά μου, εμπιστεύομαι το Κράτος κλπ). Η τοποθέτηση της συμφωνίας ή διαφωνίας γινόταν σε μια 5 βάθμια κλίμακα Likert (βλέπε σχήμα 3.4). Τα αποτελέσματα της περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης αυτής της ενότητας αναδεικνύουν αυτό που περιγράφεται και από τη βιβλιογραφία ότι τα κλειστά δίκτυα της οικογένειας και των φίλων «απολαμβάνουν» υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης. Αυτού του είδους την εμπιστοσύνη ο Nooteboom (2007) την χαρακτήρισε «ατομική εμπιστοσύνη» σε αντίθεση με την «δομική εμπιστοσύνη» (εμπιστοσύνη στο **Κράτος**, την Εκκλησία κλπ) η οποία στην περίπτωση μας βρέθηκε να είναι χαμηλή. Συγκριτικά πάντως η **Εκκλησία** φαίνεται να «απολαμβάνει» μεγαλύτερα επίπεδα εμπιστοσύνης σε σχέση με τους άλλους θεσμούς.

Σχήμα 3.4: Επίπεδα εμπιστοσύνης στην περιοχή έρευνας

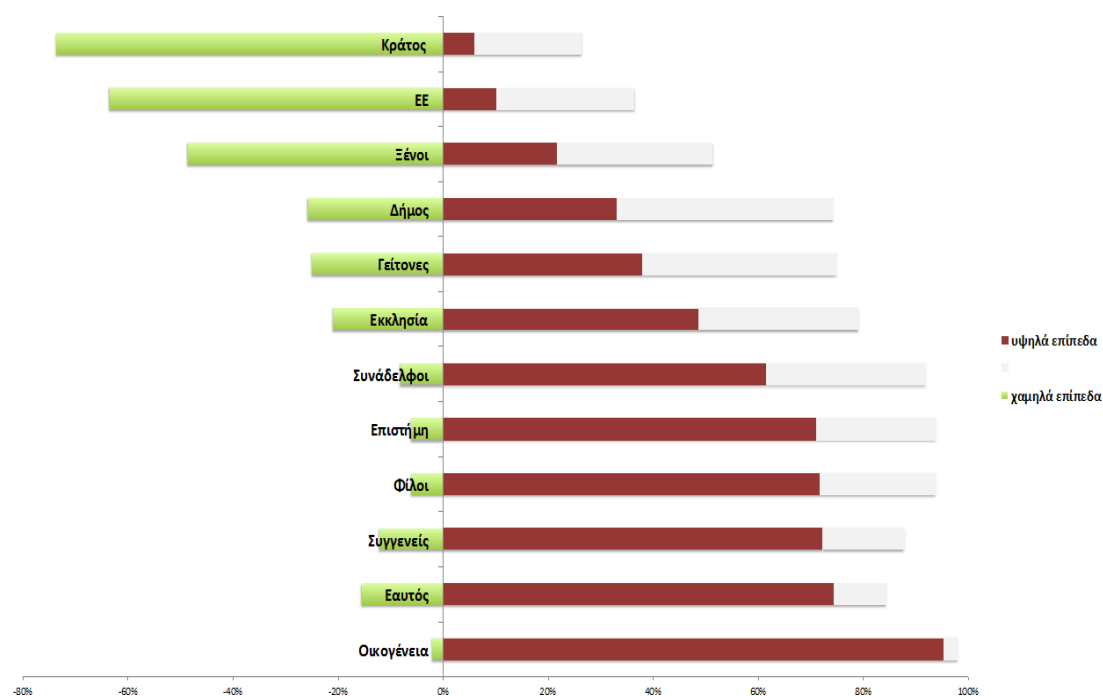

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Μια διαφορά η οποία βρέθηκε να υπάρχει στην έρευνά μας σε σύγκριση με προηγούμενες (Koutsou *et al.*, 2012) είναι ότι η **Ευρωπαϊκή Ένωση**, βρίσκεται στη κορυφή των λιγότερων έμπιστων φορέων (σχήμα 3.5), όταν πριν μερικά χρόνια ήταν περίπου στη μέση της πυραμίδας εμπιστοσύνης και συγκριτικά με άλλες χώρες κατείχε την πρώτη θέση (βλέπε Πούπο, 2010). Ήταν ένας θεσμός-αρωγός στην αγροτική ανάπτυξη της χώρας και παρείχε όλα τα μέσα στους κατοίκους των αγροτικών περιοχών αλλά και στους επαγγελματίες (γεωργούς, κτηνοτρόφους, επιχειρηματίες του τουρισμού κλπ) προκειμένου να αναπτύξουν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα και να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους. Τώρα, εν μέσω οικονομικής, πολιτικής αλλά και μεταναστευτικής κρίσης, στο σύνολο της Ευρώπης, φαίνεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση χάνει βαθμούς εμπιστοσύνης.

Σχήμα 3.5: Πυραμίδα εμπιστοσύνης στην περιοχή έρευνας

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Η **οικογένεια** σαφώς παραμένει στη βάση και αποτελεί το θεμέλιο εμπιστοσύνης στην Ελλάδα όπως έχει καταγραφεί και σε προηγούμενες έρευνες (Δεμερτζής, 2006). Ενώ μια θετική διατύπωση ακόμη είναι το γεγονός ότι από την πυραμίδα εμπιστοσύνης (σχήμα 3.5) φαίνεται ότι η έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς οδηγεί τους κατοίκους και

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

τους επιχειρηματίες της περιοχής σε πιο προσωποποιημένες σχέσεις και κοινωνικές ανταλλαγές οι οποίες «χτίζουν» υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης και κοινωνικό κεφάλαιο. Γεγονός που έχει επίσης επισημανθεί στη βιβλιογραφία (Nooteboom, 2007; Knack and Keefer, 1997). Έτσι, σημαντική θέση στην πυραμίδα κατέχουν οι **επιστήμονες** και οι **συνάδελφοι**, όντας κάπου στη μέση μαζί με τους **φίλους** (εξάλλου σε ποσοστό 56% οι συνάδελφοι είναι και φίλοι) και τους **συγγενείς** αυτή η εμπιστοσύνη τονίζει δύο φαινόμενα:

- τη θέση που κατέχει ακόμη η γνώση ως μια σταθερή αξία στην κοινωνία και
- την αυξανόμενη συσχέτιση και συνοχή μεταξύ επαγγελματιών οι οποίοι προσπαθούν, θέτωντας κοινούς στόχους και κοινές δράσεις ώστε να ανασχέσουν το κενό εμπιστοσύνης σε γραφειοκρατικές δομές.

Τέλος, διαπιστώνουμε ότι **γείτονες** και **δημοτική** αρχή εμφανίζονται να μην έχουν ξεκάθαρο το επίπεδο εμπιστοσύνης. Ειδικά η εμπιστοσύνη προς της δημοτική αρχή φαίνεται να έχει το μεγαλύτερο ποσοστό στην «ουδέτερη» τοποθέτηση, γεγονός βέβαια που μπορεί να αποδοθεί στο ότι η παρούσα έρευνα ήταν γνωστό ότι διεξήχθη υπο την αιγίδα και με βασικό εταίρο του έργου το Δήμο Πύλης. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι αυτό ενδεχομένως να επηρέασε τις απαντήσεις και να μην τοποθετήθηκαν (ούτε θετικά αλλά ούτε και αρνητικά) γύρω από τα επίπεδα εμπιστοσύνης προς τη δημοτική αρχή. Όσον αφορά στην εμπιστοσύνη προς τον γείτονα, είναι ένα διακύβευμα και επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες (τους νεοεισερχόμενους, τον περιορισμό των κοινωνικών επαφών λόγω κρίσης, την εξάλειψη της γειτονιάς κλπ) ωστόσο δεν φαίνεται να επηρεάζει ιδιαίτερα τις σχέσεις καθώς από επόμενη ερώτηση διαπιστώθηκε ότι η πλειονότητα (ποσοστό 88.5%) λύνει τις όποιες διαφορές με τον γείτονα με φιλικό τρόπο.

Αναλύοντας περισσότερο αυτή την πρώτη ομάδα των μεταβλητών που αφορούν στις διαστάσεις της εμπιστοσύνης, προχωρήσαμε στην CatPCA. Η προσαρμοστικότητα του προγράμματος ολοκληρώθηκε με την απομάκρυνση των ακραίων τιμών μετά από 27 επαναλήψεις και με την επίτευξη του κριτηρίου σύγκλισης (τιμής 0,00001). Η τελική μήτρα συσχετίσεων των μετασχηματισμένων μεταβλητών έδειξε, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, σχετικά υψηλές τιμές των συντελεστών απλής συσχέτισης. Λύση δύο διαστάσεων (πίνακας 3.2) έδωσε τιμές χαρακτηριστικών ριζών 3,292 και 1,800 οποίες δηλώνουν ότι το συνολικά εξηγούμενο ποσοστό της διακύμανσης ανέρχεται σε 42,43%.

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Η δόμηση των θεμάτων στις δύο κύριες συνιστώσες (διαστάσεις) χαρακτηρίζει και το βαθμό εγκυρότητάς τους (διακριτική εγκυρότητα). Ενώ όσον αφορά στην ανάλυση αξιοπιστίας των μεταβλητών, η τιμή του συντελεστή αξιοπιστίας (α -Cronbach) με βάση την τιμή της χαρακτηριστικής ρίζας, ανέρχεται σε 0,877 και είναι πολύ υψηλή.

Πίνακας 3.2 : Αποτελέσματα CatPCA_ Εμπιστοσύνη

Διάσταση	Cronbach's Alpha	Ολική Διακύμανση	
		χαρακτηριστικές ρίζες	% διακύμανσης
1	,759	3,292	27,431
2	,485	1,800	14,998
Σύνολο	,877	5,092	42,429

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Από τις τιμές των φορτίων των μεταβλητών στις δύο κύριες διαστάσεις (πίνακας 3.3) προκύπτει ότι η πρώτη κύρια συνιστώσα συνδέεται με υψηλές τιμές φορτίων με την εμπιστοσύνη στην ΕΕ και το Κράτος ενώ στη δεύτερη κύρια συνιστώσα, υψηλά θετικά φορτία εμφανίζουν η οικογένεια και ο εαυτός μου. Τα φορτία των συνιστωσών, όπως παρουσιάστηκαν καθορίζουν και την ταυτοποίησή τους: δομική εμπιστοσύνη (συνιστώσα 1) και προσωπική εμπιστοσύνη (συνιστώσα 2) γεγονός που συμφωνεί με τα όσα ήδη έχουμε περιγράψει σε προηγούμενα κεφάλαια.

Πίνακας 3.3: Κύριες διαστάσεις και φορτία Εμπιστοσύνης

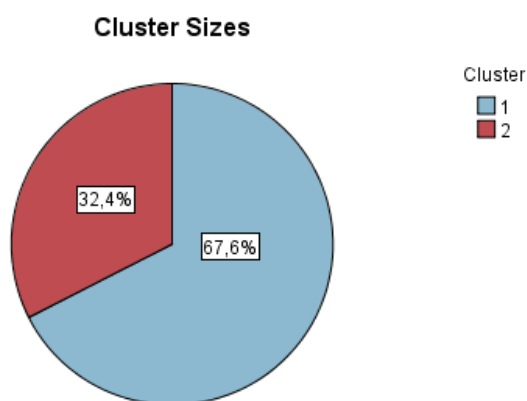
Ολική διακύμανση	Μεταβλητή	Διάσταση	
		1	2
,596	Εμπιστεύομαι την Ευρωπαϊκή Ένωση	,769	-,064
,530	Εμπιστεύομαι το Κράτος	,728	-,009
,456	Εμπιστεύομαι την Δημοτική Αρχή	,656	,161
,548	Εμπιστεύομαι τους συγγενείς μου	,641	,371
,303	Εμπιστεύομαι τους φίλους μου	,543	-,089
,342	Εμπιστεύομαι τους επιστήμονες	,438	-,387
,499	Εμπιστεύομαι την οικογένειά μου	,413	,573
,298	Εμπιστεύομαι μόνο τον εαυτό μου	-,110	,534
,501	Εμπιστεύομαι την Εκκλησία	,474	,526
,369	Εμπιστεύομαι ξένους	,341	-,503
,333	Εμπιστεύομαι τους συναδέλφους	,402	-,414
,317	Εμπιστεύομαι τους γείτονές μου	,397	-,399
42,429			

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Πέρα από την ομαδοποίηση των μεταβλητών, προχωρήσαμε και σε μια ομαδοποίηση των παρατηρήσεων (των υποκειμένων) με αφορμή τα επίπεδα εμπιστοσύνης. Το πρόγραμμα της διβηματικής ανάλυσης σε συστάδες ταξινόμησε τις παρατηρήσεις σε δύο συστάδες, ως άριστη λύση. Ειδικότερα, από τις 148 παρατηρήσεις, ποσοστό 67,6% εντάσσεται στην πρώτη συστάδα, 32,4% στη δεύτερη (σχήμα 3.6).

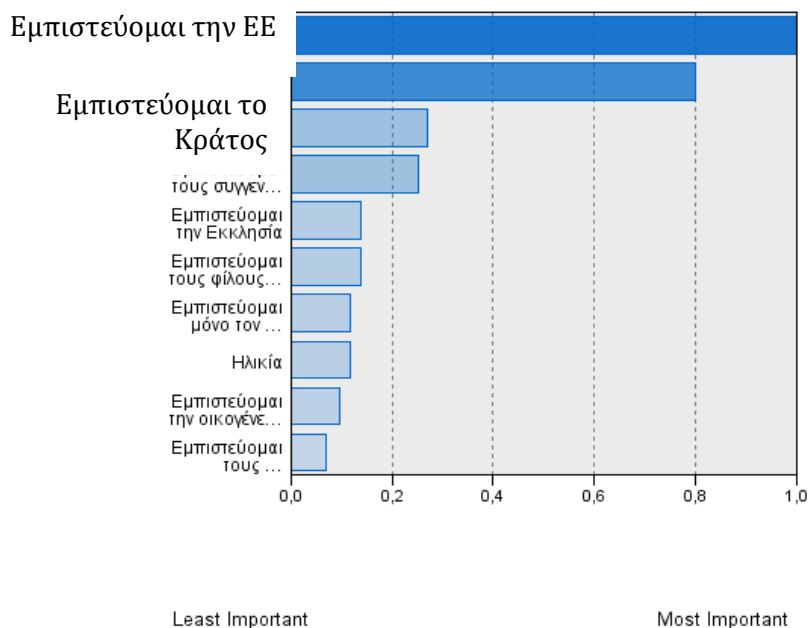
Σχήμα 3.6: Αποτελέσματα διβηματικής ανάλυσης σε συστάδες

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Οι βασικότερες μεταβλητές που συμμετέχουν στον σχηματισμό των δύο ομάδων είναι η «Εμπιστοσύνη προς την ΕΕ» και η «Εμπιστοσύνη προς το Κράτος» (σχήμα 3.7). Ενώ από την σύγκριση των δύο ομάδων-τύπων (σχήμα 3.8) φαίνεται ότι οι δύο ομάδες δεν διαφέρουν σημαντικά στα επίπεδα εμπιστοσύνης προς τον εαυτό, την οικογένεια και τους συγγενείς και έχουν την ίδια ουδέτερη στάση απέναντι στη δημοτική αρχή (αναμενόμενο αποτέλεσμα και έχουμε ήδη επιχειρηματολογήσει). Εκεί που εντοπίζονται οι διαφορές είναι στην ηλικία όπου η πρώτη ομάδα-τύπος περιλαμβάνει τους μεγαλύτερους σε ηλικία (άνω των 40 ετών) ενώ η δεύτερη περιλαμβάνει τους νεότερους (κάτω των 35 ετών). Άλλες διαφορές που χαρακτηρίζουν τις δύο ομάδες είναι το γεγονός ότι οι νεότερη ομάδα εμφανίζει εντονότερη έλλειψη εμπιστοσύνης προς την ΕΕ και το Κράτος. Αυτό συμβαίνει (όπως επιβεβαιώθηκε και από τις εις βάθος συνεντεύξεις) λόγω απογοήτευσης και λόγω του ότι αυτή η κρίση δεν τους έχει επιτρέψει ακόμη να ενταχθούν στην αγορά εργασίας σε αντίθεση με τους μεγαλύτερους οι οποίοι με κάποιον τρόπο ακόμη έχουν πρόσβαση στην αγορά και συναλλάσσονται με το Κράτος.

Σχήμα 3.7: Σημαντικότητα μεταβλητών στη διαμόρφωση των cluster

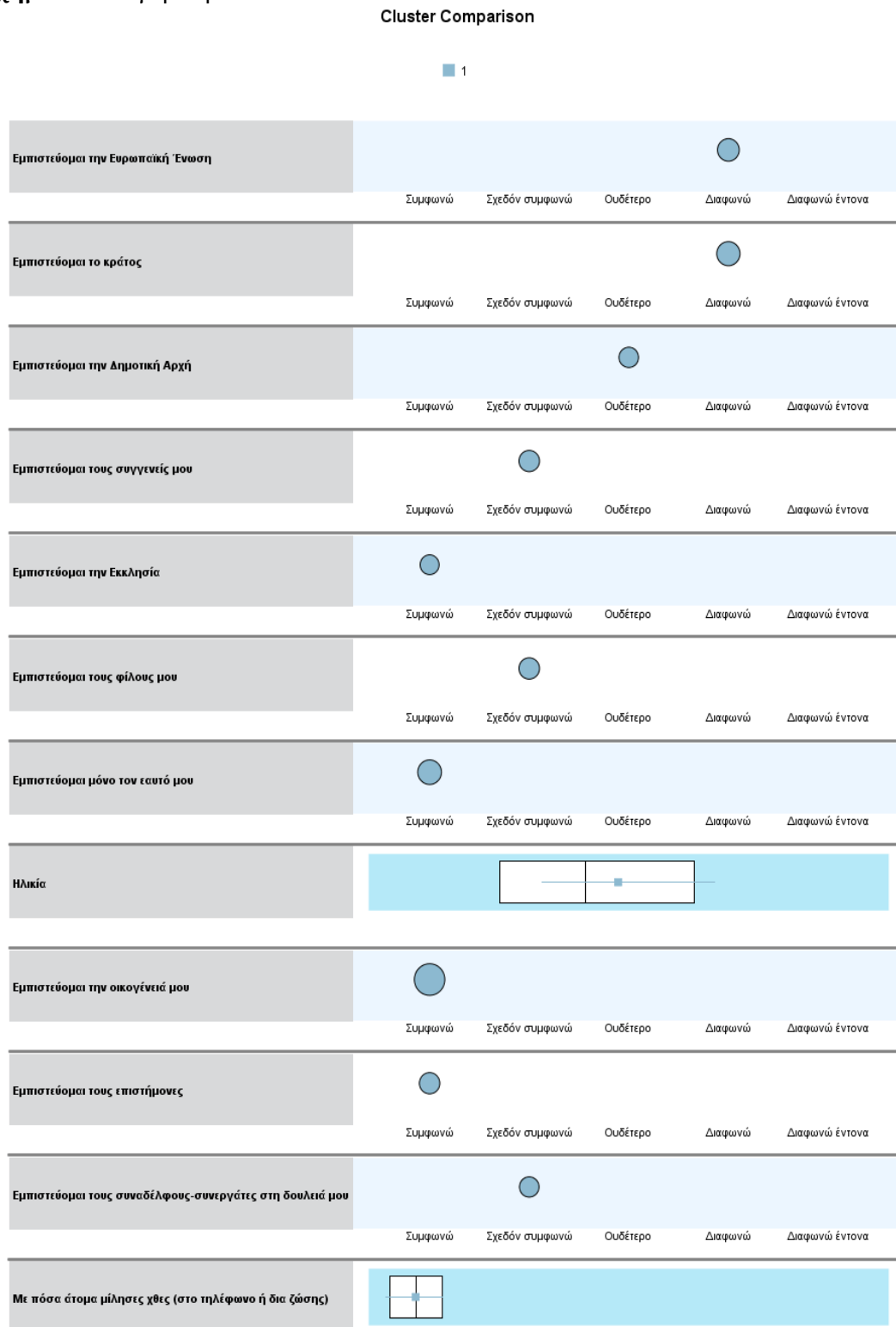

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Οι νεότεροι εμφανίζουν (σχήμα 3.8) ουδετερότητα εμπιστοσύνης ως προς την Εκκλησία και ουδετερότητα επίσης ως προς την εμπιστοσύνη σε φίλους και συναδέλφους και μικρότερη εμπιστοσύνη στην επιστήμη. Οι τελευταίες παρατηρήσεις μπορούν να ερμηνευθούν από δυο άλλες παραμέτρους που συνυπολογίστηκαν στις αναλύσεις και επιβεβαιώθηκαν από τις εις βάθος συνεντεύξεις:

- η ομάδα των νεότερων περιλαμβάνει τους ανέργους – οι οποίοι δεν έχουν ακόμη σχέσεις στο εργασιακό περιβάλλον
- έχουν λιγότερες επαφές με φίλους καθώς είναι νεοεισερχόμενοι στην περιοχή (επέστρεψαν και διαμένουν με τους γονείς) και ξαναχτίζουν στην ουσία τις φιλικές σχέσεις τους
- διαπιστώνουν ότι η επιστήμη και η επένδυση που έκαναν στις σπουδές τους δεν μπορεί να αποδώσει – δεν έχει αντίκρισμα στην αγορά εργασίας και ως αποτέλεσμα σχεδόν αμφισβητούν την ωφέλειά της

Σχήμα 3.8: Σύγκριση cluster

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Σχήμα 3.8: Σύγκριση cluster (συνέχεια)

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Ολοκληρώνοντας την ενότητα της εμπιστοσύνης, θα πρέπει να τονίσουμε ότι τίθεται ένα σημαντικό ερώτημα που σχετίζεται με τη μέτρηση των επιπτώσεων της έλλειψης εμπιστοσύνης (στις διαστάσεις που περιγράφηκε παραπάνω) και με το αν τελικά εκφράζεται ή όχι με συγκεκριμένες συμπεριφορές. Για παράδειγμα, μέσα από τις συνεντεύξεις φάνηκε ότι οι περισσότεροι άνθρωποι δεν είναι άξιοι εμπιστοσύνης (βλέπε πίνακα 3.4). Αυτή η **γενικευμένη εμπιστοσύνη** είναι γενικώς χαμηλή και έχει καταγραφεί και από άλλες μελέτες σε επίπεδο χώρας. Χαρακτηριστικά ο Πούπος (2010) περιγράφει έρευνα της Παγκόσμιας Τράπεζας σύμφωνα με την οποία βρέθηκε ότι στην Ελλάδα μόνο το 18% εμπιστεύονται γενικά τους άλλους.

Πίνακας 3.4 Οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άξιοι εμπιστοσύνης

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ απόλυτα	6	4.1
Συμφωνώ	26	17.6
Ουδέτερη στάση	44	29.7
Διαφωνώ	62	41.9
Διαφωνώ απόλυτα	10	6.8
Σύνολο	148	100

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Βλέπουμε όμως ότι στην περιοχή της έρευνάς μας αφενός τα ποσοστά αυτά εμφανίζονται ελαφρώς υψηλότερα του εθνικού δείκτη με ποσοστό σχεδόν 22% να εμφανίζει υψηλή γενικευμένη εμπιστοσύνη και αυτό ίσως να είναι ενδεικτικό μιας προοπτικής. Αφετέρου, η αλληλεγγύη και η αίσθηση της ασφάλειας και της συμπαράστασης είναι ακόμη δυνατή όπως θα δούμε και στη συνέχεια μελετώντας και τους υπόλοιπους –συμπληρωματικούς– δείκτες κοινωνικού κεφαλαίου, πέραν δηλαδή της εμπιστοσύνης.

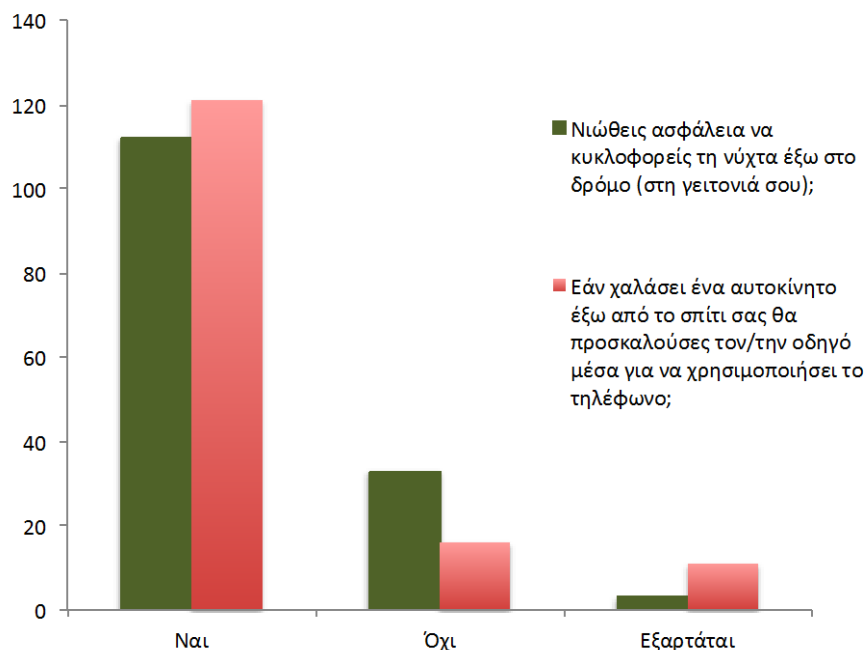
3.3 ΑΣΦΑΛΕΙΑ, ΑΝΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ & ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΖΩΗΣ

Όπως προαναφέρθηκε υπάρχει ακόμη η αίσθηση της ασφάλειας, της αλληλεγγύης και η βοήθεια προς τον συνάνθρωπο σε δύσκολη θέση, ακόμη και όταν αυτός/ή είναι ξένοι. Όπως φαίνεται και στο σχήμα 3.9 η αίσθηση της ασφάλειας στην περιοχή είναι ακόμη υψηλή γεγονός που καταδεικνύει την ύπαρξη κοινωνικού κεφαλαίου. Το παραπάνω εν μέρει μπορεί να εξηγηθεί με βάση τους Townsend *et al.* (2014) οι οποίοι υποστηρίζουν ότι υπάρχει ακόμη η ανάγκη των ανθρώπων να αγωνιστούν στις αγροτικές κοινωνίες για τη διατήρηση των ισχυρών δεσμών μεταξύ τους, καθώς είναι μια αξία που

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

εδράζεται στην ίδια τη φιλοσοφία και στις ρίζες της αγροτικότητας και τελικά είναι αυτό που μετράει και κάνει τους ανθρώπους μιας περιοχής ευτυχισμένους.

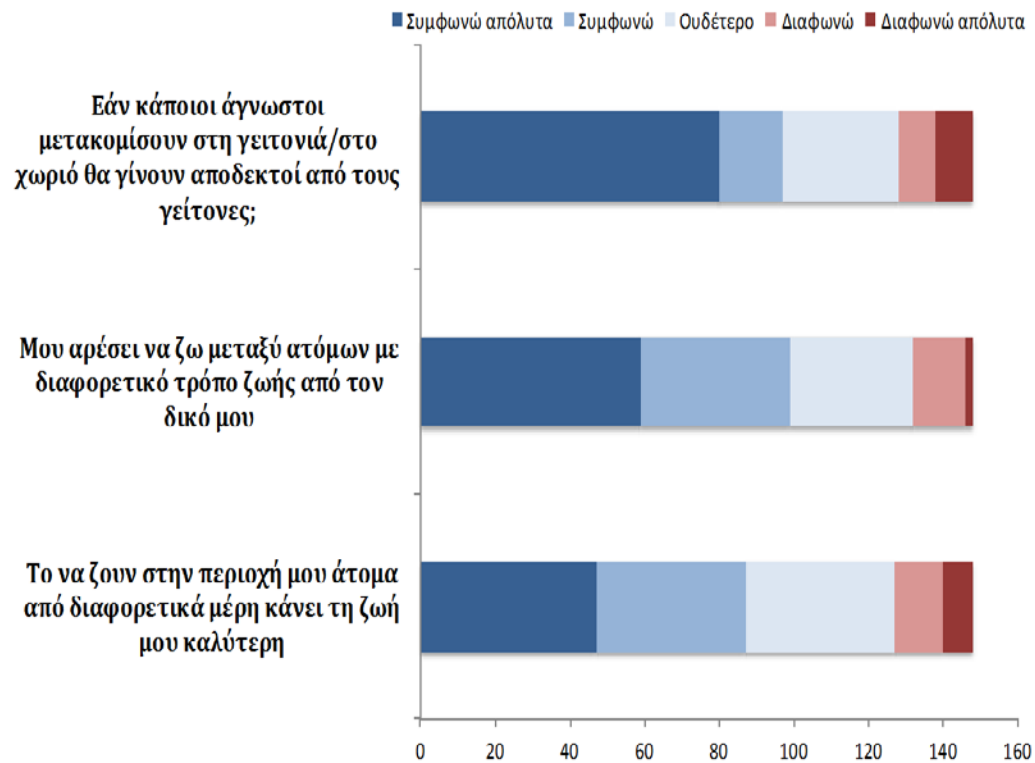
Σχήμα 3.9: Αίσθηση ασφάλειας στην περιοχή έρευνας

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

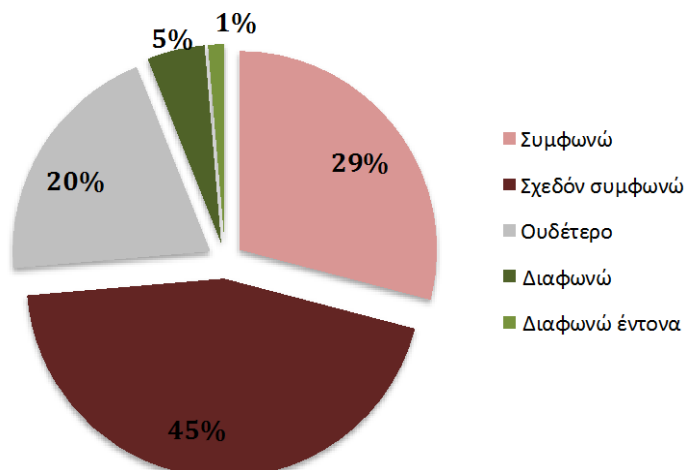
Η περιοχή φαίνεται επίσης, να διαθέτει ανεκτικότητα στο «διαφορετικό», γεγονός που υπονοεί ύπαρξη κοινωνικού κεφαλαίου (σχήμα 3.10). Η αποδοχή νεοεισερχόμενων (γηγενείς ή όχι) είναι σε υψηλά επίπεδα και οι άνθρωποι φαίνεται να «απολαμβάνουν» τη ανταλλαγή διαπολιτισμικής κουλτούρας. Ενώ όσον αφορά τώρα στην εκτιμήσεις για τη ζωή (σχήματα 3.11-3.13) είναι θετικό το γεγονός ότι παρά τα προβλήματα, την κρίση, την ανεργία και άλλους περιορισμούς ποσοστό 74% αισθάνεται ότι ζει μια ευτυχισμένη ζωή (συμφωνώ και συμφωνώ απόλυτα) 75% επίσης αισθάνεται καταξιωμένος/η (επιβεβαιώνοντας τα αποτελέσματα της διβηματικής ανάλυσης σε συστάδες μιας και είναι σχεδόν όσο το ποσοστό του πρώτου cluster) και 83% πιστεύει ότι βοηθώντας τους άλλους βοηθά κανείς τον εαυτό του, μια στάση ζωής που περικλύεται στη φιλοσοφία ότι τελικά η προσφορά –ως αγαθό- επιστρέφει πολλαπλά οφέλη. Διαπιστώνουμε εν κατακλείδι ότι υπάρχει μια θετική στάση ζωής στην περιοχή γεγονός που βοηθά στην ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου.

Σχήμα 3.10: Ανοχή στη διαφορετικότητα

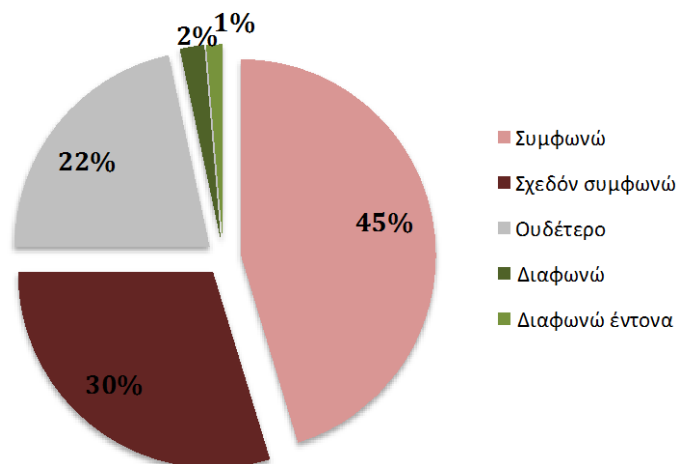
πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Σχήμα 3.11: Ζώ μια ευτυχισμένη ζωή

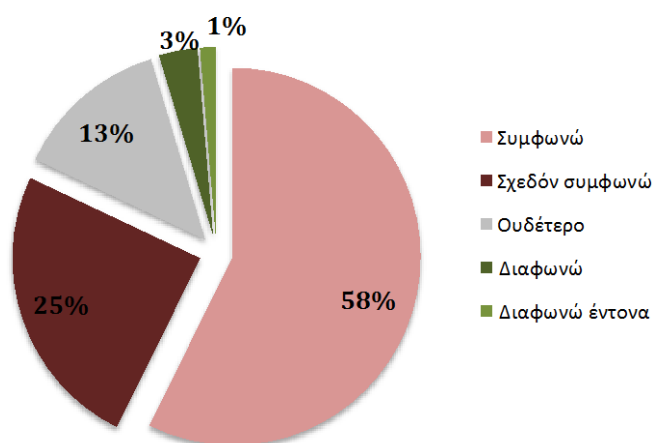
πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Σχήμα 3.12: Αισθάνομαι καταξιωμένος/η στην κοινωνία

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Σχήμα 3.13: Βοηθώντας τους άλλους βοηθάς τον εαυτό σου

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Αυτή η ομάδα δεικτών κοινωνικού κεφαλαίου που σχετίζονται με την ανεκτικότητα και τις αξίες της ζωής αναλύθηκε περαιτέρω με την CatPCA. Η προσαρμοστικότητα του προγράμματος της κατηγορικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες ολοκληρώθηκε, με την απομάκρυνση των ακραίων τιμών, μετά από 35 επαναλήψεις και με την επίτευξη του κριτηρίου σύγκλισης (τιμής 0,00001). Η τελική μήτρα συσχετίσεων των μετασχηματισμένων μεταβλητών έδειξε, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, σχετικά υψηλές τιμές των συντελεστών απλής συσχέτισης.

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Λύση δύο διαστάσεων (πίνακας 3.5) έδωσε τιμές χαρακτηριστικών ριζών 2,085 και 1,315 οποίες δηλώνουν ότι το συνολικά εξηγούμενο ποσοστό της διακύμανσης ανέρχεται σε 48,57%. Η δόμηση των θεμάτων στις δύο κύριες συνιστώσες (διαστάσεις) χαρακτηρίζει και το βαθμό εγκυρότητάς τους (διακριτική εγκυρότητα). Όσον αφορά στην ανάλυση αξιοπιστίας των μεταβλητών, η τιμή του συντελεστή αξιοπιστίας (α-Cronbach) με βάση την τιμή της χαρακτηριστικής ρίζας, ανέρχεται σε 0,824 και είναι πολύ υψηλή.

Πίνακας 3.5 : Αποτελέσματα CatPCA_ Ανεκτικότητα και αξίες ζωής

Διάσταση	Cronbach's Alpha	Ολική Διακύμανση	
		χαραριστικές ρίζες	% διακύμανση
1	,607	2,085	29,790
2	,279	1,315	18,781
Σύνολο	,824	3,400	48,571

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Από τις τιμές των φορτίων των μεταβλητών στις δύο κύριες διαστάσεις (πίνακας 3.6) προκύπτει ότι η πρώτη κύρια συνιστώσα συνδέεται με υψηλές τιμές φορτίων με υψηλό βαθμό ανεκτικότητας και θετική στάση ζωής σε σχέση με την προσφορά ενώ στη δεύτερη κύρια συνιστώσα, υψηλά (αρνητικά φορτία) εμφανίζει το αίσθημα της καταξίωσης. Τα φορτία των συνιστωσών, όπως παρουσιάστηκαν καθορίζουν και την ταυτοποίησή τους: Συνιστώσα 1: αλληλεγγύη και Συνιστώσα 2: καταξίωση.

Πίνακας 3.6: Κύριες διαστάσεις και φορτία ανεκτικότητα και αξίες ζωής

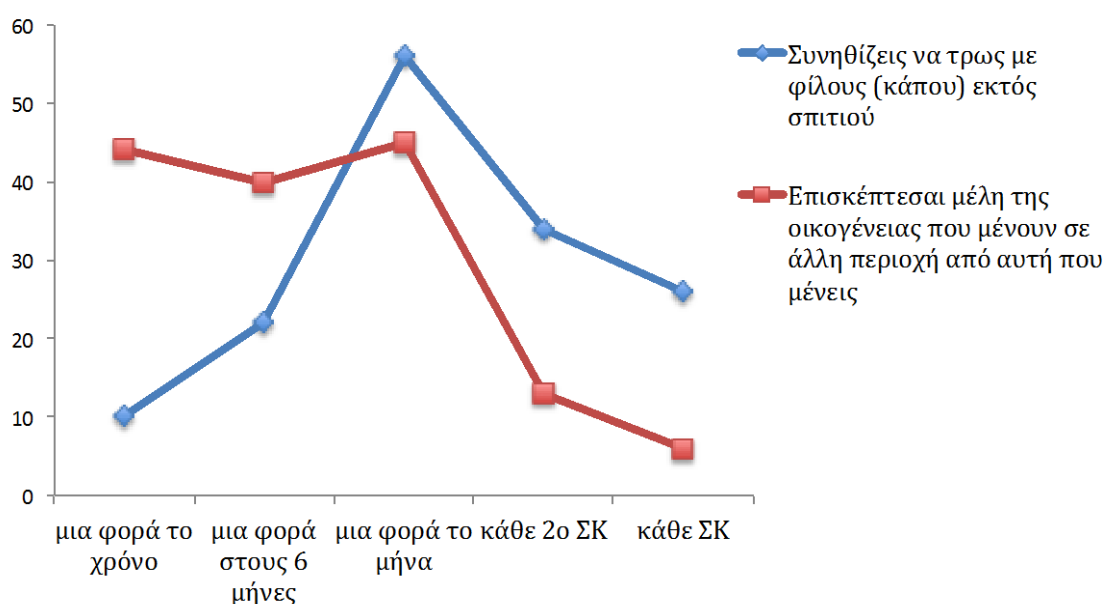
Ολική διακύμανση	Μεταβλητή	Διάσταση	
		1	2
,579	Βοηθώντας τους άλλους βοηθάς τον εαυτό σου	,737	-,191
,740	Το να ζουν στην περιοχή μου άτομα από διαφορετικά μέρη κάνει τη ζωή μου καλύτερη	,704	,495
,753	Μου αρέσει να ζω μεταξύ διαφορετικών ατόμων	,615	,613
,241	Εάν έχω διαφορές με τον γείτονα είμαι πρόθυμος/η να τα βρούμε φιλικά	,436	-,226
,221	Οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άξιοι εμπιστοσύνης	,412	-,226
,280	Ζω μια ευτυχισμένη ζωή	,403	-,343
,587	Αισθάνομαι καταξιωμένος/η στην κοινωνία	,385	-,662
48,571			

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

3.4 ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΤΗΤΑ & ΕΘΕΛΟΝΤΙΣΜΟΣ

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας θα παρουσιάσουμε και τις τελευταίες διαστάσεις του κοινωνικού κεφαλαίου όπως μετρήθηκε στην περιοχή. Έτσι μετά την εμπιστοσύνη, ασφάλεια, ανεκτικότητα, μετρήσαμε τον βαθμό επικοινωνίας μεταξύ των μελών της τοπικής κοινωνίας, συμπεριφορές και τη συμμετοχικότητα -εθελοντισμό. Η **επικοινωνία** παρά το γεγονός ότι έχει περιοριστεί τα τελευταία χρόνια, κυρίως λόγω της κρίσης φαίνεται να διατηρείται καθώς η πλειονότητα (65%) έχει συχνές επαφές με τους γείτονες ενώ οι έξοδοι με φίλους (για φαγητό λ.χ) είναι επίσης συχνές. Κάθε σαββατοκύριακό (18%) ή κάθε 2^ο σαββατοκύριακό (23%), ή έστω μια φορά το μήνα ποσοστό 38% συνθίζει να τρώει έξω με φίλους. Βέβαια υπάρχει και ένα σημαντικό ποσοστό 7% που έρχεται σε επαφή με φίλους μόνο μια φορά το χρόνο. Οι μετακινήσεις για κοινωνικούς λόγους και επαφές (σχήμα 3.14) έχουν περιοριστεί περισσότερο, λόγω κυρίως εξόδων, έτσι μια φορά τον μήνα επισκέπτεται συγγενείς και φίλους που μένουν εκτός ποσοστό 30% και περίπου το ίδιο ποσοστό μια φορά το εξάμηνο και μια φορά το χρόνο.

Σχήμα 3.14: Συχνότητα επαφών με φίλους και συγγενείς

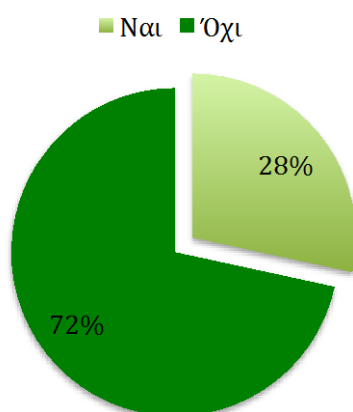

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Η ενεργός συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας σε αποφάσεις, εκδηλώσεις ομάδες κλπ θεωρείται πληρεξούσιο για το κοινωνικό κεφάλαιο και στην έρευνά μας μετρήθηκε μέσα από ερωτήσεις που αφορούσαν: προσφορά εθελοντικής εργασίας, συμμετοχή σε συλλόγους, βοήθεια προς άλλα μέλη της τοπικής κοινωνίας, βοήθεια συναδέλφων, προστασία δημόσιων αγαθών κ.α. Όσον αφορά στη συμμετοχή σε επίσημες δομές της περιοχής και συλλογικά όργανα συλλόγων, ομάδων κλπ διαπιστώθηκε ότι υπάρχει χαμηλό ποσοστό ενεργής συμμετοχής (28%) όπως φαίνεται και στο σχήμα 3.15.

Όταν αναφερόμαστε στον εθελοντισμό να σημειώσουμε ότι αναφερόμαστε «στην αφιέρωση χρόνου και ενέργειας η οποία μπορεί να φέρει μετρήσιμα οφέλη στον ίδιο τον εθελοντή, σε άτομα και ομάδες, στο περιβάλλον και στην κοινωνία γενικά. Είναι μια επιλογή η οποία γίνεται με ελεύθερη βούληση και δεν έχει κίνητρο το οικονομικό κέρδος ή την εξασφάλιση μιας μόνιμης θέσης εργασίας» (Woolvin and Rutherford, 2013).

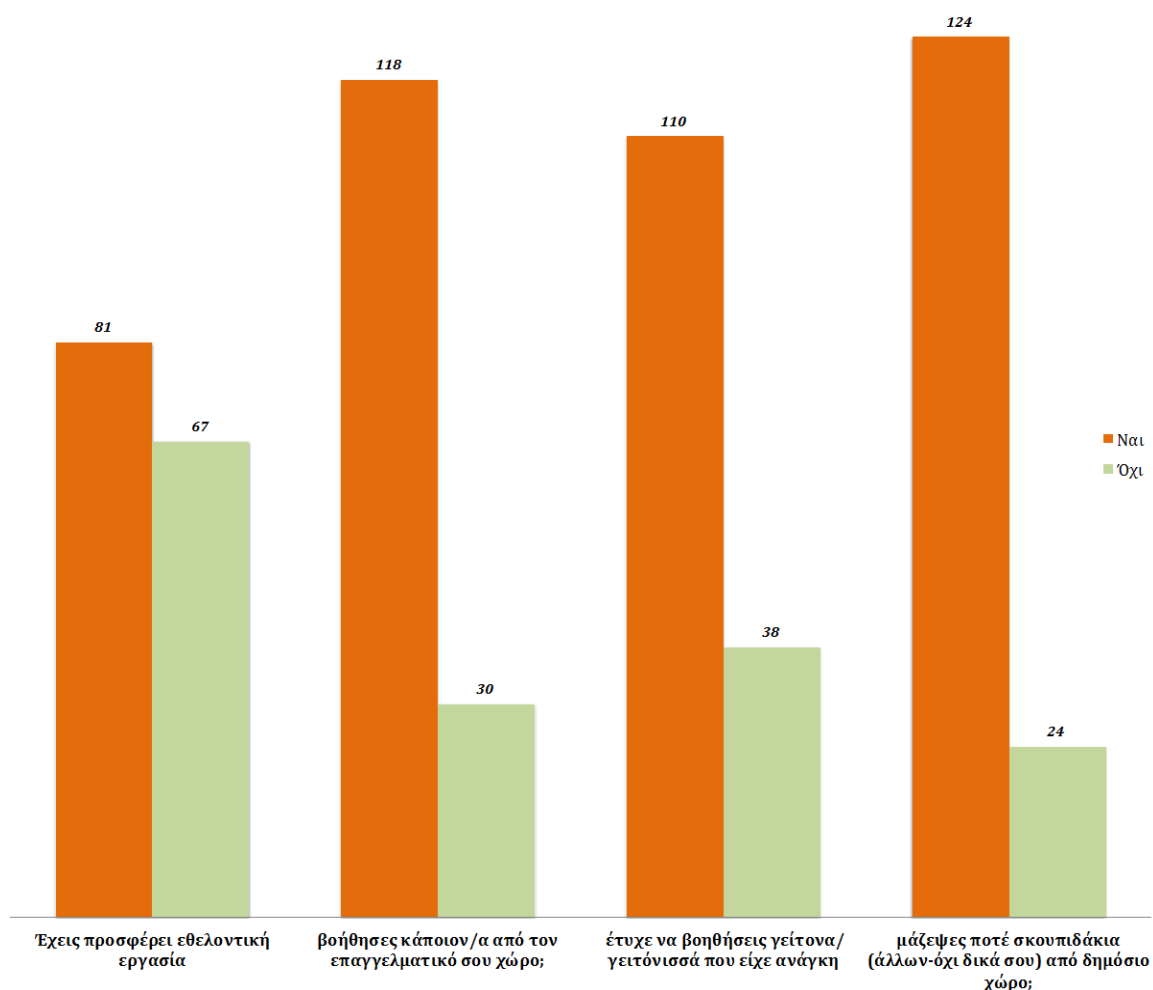

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Ωστόσο, βλέπουμε ότι περισσότεροι από τους μισούς (54.7%) έχουν προσφέρει εθελοντική εργασία στην περιοχή, έτυχε να βοηθήσει κάποιον γείτονα ή γειτόνισσα (74.3%) που είχε ανάγκη κάνοντας ψώνια, δουλειές του σπιτιού κλπ, αλλά και συναδέλφους (78%) ενώ ποσοστό 83% δήλωσε πως έχει την βοήθεια φίλων όταν την χρειαστεί. Το αίσθημα ευθύνης απέναντι στο δημόσιο χώρο είναι επίσης αυξημένο με ποσοστό 84% να έχει βοηθήσει εθελοντικά στην καθαριότητα δημόσιων χώρων (σχήμα

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

3.16). Τέλος, όσον αφορά σε αυτήν την τρίτη και τελευταία ομάδα μεταβλητών-δεικτών μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου η προσαρμοστικότητα του προγράμματος της κατηγορικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες (CatPCA) ολοκληρώθηκε, με την απομάκρυνση των ακραίων τιμών, μετά από 51 επαναλήψεις και με την επίτευξη του κριτηρίου σύγκλισης (τιμής 0,00001). Η τελική μήτρα συσχετίσεων των μετασχηματισμένων μεταβλητών έδειξε, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, σχετικά υψηλές τιμές των συντελεστών απλής συσχέτισης.

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Λύση δύο διαστάσεων (πίνακας 3.7) έδωσε τιμές χαρακτηριστικών ριζών 2,217 και 1,627 οποίες δηλώνουν ότι το συνολικά εξηγούμενο ποσοστό της διακύμανσης ανέρχεται σε 42,71%. Η δόμηση των θεμάτων στις δύο κύριες συνιστώσες (διαστάσεις) χαρακτηρίζει και το βαθμό εγκυρότητάς τους (διακριτική εγκυρότητα).

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Όσον αφορά στην ανάλυση αξιοπιστίας των μεταβλητών, η τιμή του συντελεστή αξιοπιστίας (α-Cronbach) με βάση την τιμή της χαρακτηριστικής ρίζας, ανέρχεται σε 0,832 και είναι πολύ υψηλή. Όπως φαίνεται και στον πίνακα 3.8 στην πρώτη διάσταση υψηλά φορτία έχουν ο εθελοντισμός ενώ στη δεύτερη η αλληλεγγύη σε δίκτυα φίλων και συναδέλφων.

Πίνακας 3.7 : Αποτελέσματα CatPCA_ Συμμετοχικότητα & Εθελοντισμός

Διαστάσεις	Cronbach's Alpha	Ολική διακύμανση	
		Χαρακτηριστικές ρίζες	% εξηγούμενη διακύμανση
1	,618	2,217	24,637
2	,434	1,627	18,078
Σύνολο	,832	3,844	42,714

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

Πίνακας 3.8 : Κύριες διαστάσεις Συμμετοχικότητα & Εθελοντισμός

Διακύμανση	Μεταβλητές	Διαστάσεις	
		1	2
,795	Πήρες μέρος σε κάποια δραστηριότητα που γίνεται στην περιοχή	,882	,128
,697	Συνεργάστηκες να αντιμετωπίσεις μια έκτακτη συνθήκη στην περιοχή	,828	,107
,564	Μάζεψες σκουπιδάκια από δημόσιο χώρο;	,748	,073
,106	Είσαι στο Διοικητικό Συμβούλιο κάποιου συλλόγου/ομάδας;	-,321	-,053
,027	Εάν χρειαστεί να πάρεις μια σημαντική απόφαση για τη ζωή σου ξέρεις που μπορείς να βρεις πληροφορίες-βοήθεια;	-,131	-,100
,670	Βοήθησες κάποιον/α από τον επαγγελματικό σου χώρο;	-,116	,810
,551	Έχεις βοήθεια φίλων όταν τη χρειάζεσαι;	-,127	,732
,346	προσέφερες εθελοντική εργασία στους τελευταίους μήνες;	-,099	,580
,088	Βοήθησε γείτονα/γειτόνισά που είχε ανάγκη	-,188	,230
42,714			

πηγή: επεξεργασία δεδομένων έρευνας, 2016

4. ΣΥΖΗΤΗΣΗ & ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Ξεκινώντας από την τελευταία διάσταση του κοινωνικού κεφαλαίου, τον εθελοντισμό συμπεραίνουμε στην περιοχή έρευνάς μας η ενεργή συμμετοχή σε δομές και η εθελοντική προσφορά σε θεσμοθετημένες συλλογικές δράσεις καταγράφηκε χαμηλή. Είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια δεν έχει αλλάξει μόνο το αγροτικό τοπίο και η φυσική εμφάνιση του χώρου (αναδασώσεις, αποψιλώσεις δασών, επεκτάσεις οικισμών κα) αλλά έχει αλλάξει και η μορφή της διακυβέρνησης στον αγροτικό χώρο στο πλαίσιο μιας γενικότερης αγροτικής αναδιάρθρωσης όπως περιγράφει ο Woods (2001). Στο πλαίσιο αυτής της νέας διακυβέρνησης υπήρξε σε πανευρωπαϊκό επίπεδο μείωση των κρατικών δραστηριοτήτων, μετατόπιση αρμοδιοτήτων από το κράτος σε «ενεργούς» πολίτες και ανάδειξη της κοινοτικής συμμετοχής στενά συνδεδεμένη με την ενεργό συμμετοχή και τον εθελοντισμό. Ωστόσο, στη χώρα μας-και στην περιοχή ειδικότερα- οι όποιες δράσεις εθελοντικής συμμετοχής για την αντιμετώπιση μια κοινωνικής κρίσης ή μιας περιβαλλοντικής ανάγκης υπάρχουν σε ατομικό επίπεδο και με μεγάλες προοπτικές αλλά δεν κεφαλαιοποιούνται μέσα από ένα συγκεκριμένο οργανωτικό σχήμα. Εξάλλου, η έλλειψη εμπιστοσύνης στο Κράτος και άλλα θεσμικά όργανα καταγράφηκε και σε άλλο σημείο της έρευνας όχι μόνο στο χαμηλό βαθμό εθελοντισμού μέσα από ομάδες και συλλόγους.

Είναι προφανές ότι οι σχεδιαστές πολιτικών θα πρέπει να αναγνωρίσουν αυτά τα επίπεδα εθελοντικής συμμετοχής ως βασική διάσταση της αναδιάρθρωσης και νέας διακυβέρνησης του αγροτικού χώρου αλλά και το γεγονός ότι οι δυνατότητες ενσωμάτωσης αυτής της διάστασης του κοινωνικού κεφαλαίου δεν είναι παντού και πάντα οι ίδιες. Η ήδη υπάρχουσα δυναμική σε συλλογικό επίπεδο θα πρέπει να ενισχυθεί ενώ η ενδυνάμωση της ατομικής πρωτοβουλίας και η ενσωμάτωσή της σε συλλογικά σχήματα θα πρέπει εξίσου να προωθηθεί.

Η από-σύνδεση των ομάδων και των συλλόγων-οργάνων από τις παλιές μορφές διακυβέρνησης, που ήταν κρατικά ελεγχόμενες, μπορεί να αποτελέσει το ερέθισμα για την βελτίωση του βαθμού εθελοντισμού και της συμμετοχικότητας στα κοινά και κατ'επέκταση την αύξηση του κοινωνικού κεφαλαίου.

Η γενικευμένη έλλειψη εμπιστοσύνης, η οποία «προσωποποιήθηκε» στη συνέχεια σε έλλειψη εμπιστοσύνης προς το Κράτος και την ΕΕ, καθιστά αμφίβολη την προσπάθεια

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας και της ανάπτυξης στην περιοχή. Μπορεί το αποτέλεσμα των αναλύσεων να ήταν αναμενόμενο λόγω της οικονομικής-κοινωνικής-πολιτικής κρίσης που υπάρχει στη χώρα τα τελευταία χρόνια, και έχει καταγραφεί και στη βιβλιογραφία από άλλες έρευνες όπως είδαμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο, ωστόσο δεν παύει να προβληματίζει ειδικά για τους τρόπους με τους οποίους μπορεί αυτό να αλλάξει. Είναι γεγονός ότι η κατάρρευση παλαιών οικονομικών μοντέλων και παρεμβάσεων του κράτους και της ακραίας παγκοσμιοποίησης ξανα-θέτει στο δημόσιο λόγο το ζήτημα της προσαρμοστικότητας περιοχών και επιχειρήσεων σε ασταθείς συνθήκες και αυτή η προσαρμοστικότητα μπορεί να επιτευχθεί μέσα από εναλλακτικές προτάσεις δικτύωσης με ισχυρούς δεσμούς επιστοσύνης. Η σημασία των κοινωνικών δικτύων ως πληρεξούσιο της κοινωνικής καινοτομίας και του επιχειρηματικού δυναμικού είναι λοιπόν εξαιρετική.

Η εμπιστοσύνη προς την οικογένεια και τους φίλους (που διαπιστώθηκε ισχυρή στην περιοχή της έρευνας) ενδεχομένως και εκ των πραγμάτων δεν αρκεί. Οι γεφυρωτικοί δεσμοί εμπιστοσύνης (μεταξύ ομάδων) τίθενται ως προτεραιότητα για την καλύτερη συνεργασία, επικοινωνία και διάχυση της γνώσης και της καινοτομίας. Όπως είδαμε και στην πυραμίδα εμπιστοσύνης, στις αγροτικές περιοχές οι στενοί δεσμοί μεταξύ των μελών της οικογένειας αλλά και μεταξύ φίλων είναι σημαντικοί αφενός για την επιβίωση των επιχειρήσεων καθώς ιστορικά η συνεργασία μεταξύ επιχειρηματιών και επιχειρήσεων (αγροτικών και άλλων) υποβοήθησε τις παραδοσιακές μορφές εργασίας να διαφοροποιηθούν και ανέδειξε νέες μορφές εργασίας και επιχειρηματικότητας (τα δανεικά χέρια, τις ανταλλαγές εργασίας, μεταφορά και αξιοποίηση φυσικών και οικονομικών πόρων μέσα από την οικογένεια κλπ). Ωστόσο, αυτή η μορφή κοινωνικού κεφαλαίου (σε κλειστά δίκτυα) μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο στην ενσωμάτωση των νεοεισερχόμενων στην περιοχή επαγγελματιών και νέων ανθρώπων που θα ήθελαν να αναπτύξουν επιχειρηματική δράση. Ειδικά σήμερα που υπάρχει μια μεταβαλλόμενη γεωγραφία όσον αφορά στις μετακινήσεις πληθυσμών προς τις αγροτικές περιοχές αυτή η διάσταση αναμένεται να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο.

Επίσης, αυτοί οι ισχυροί οικογενειακοί δεσμοί και η έλλειψη εμπιστοσύνης προς τους άλλους δημιούργησε μια μορφή επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα η οποία ήταν ευάλωτη στις θεσμικές παρεμβάσεις και εν πολλοίς εξαρτώμενη από κρατικές ενισχύσεις και στήριξη. Το δίπολο στήριξης οικογένεια-κράτος ειδικά στις αγροτικές περιοχές εμπόδισε την ανάπτυξη δικτύων και συλλογικών δράσεων μεταξύ ομοειδών ή διαφορετικού αντικειμένου επιχειρήσεων και διαμόρφωσε και το επίπεδο ανάπτυξης

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

και καινοτομίας στις περισσότερες περιοχές της χώρας. Ως εκ τούτου εμφανίζεται έντονη η ανάγκη για νέα σχήματα επιχειρηματικότητας με έμφαση στην δικτύωση και στη συλλογικότητα πέρα από το κοντινό δίκτυο της οικογένειας. Το τελευταίο εκτιμάται ότι είναι εφικτό για την περιοχή αν αναλογιστούμε τα ευρήματα που δείχνουν ότι:

- υπάρχει ένα υψηλό σχετικά επίπεδο εκπαίδευσης στην περιοχή, μια μεταβλητή η οποία συνδέεται με θετικό πρόσημο με τα αποθέματα κοινωνικού κεφαλαίου.
- Ενώ θετικό είναι και το αποτελέσματα της θετικής στάσης απέναντι στην αξία της γνώσης και της επιστήμης και της εκτίμησης της ζωής.
- η αλληλεγγύη και η αίσθηση της ασφάλειας και της συμπαράστασης είναι ακόμη δυνατή
- οι άνθρωποι φαίνεται να «απολαμβάνουν» τη ανταλλαγή διαπολιτισμικής κουλτούρας και είναι «ανεκτικοί» προς το «διαφορετικό»
- υπάρχει ακόμη η ανάγκη των ανθρώπων να αγωνιστούν στις αγροτικές κοινωνίες για τη διατήρηση των ισχυρών δεσμών μεταξύ τους, καθώς είναι μια αξία που εδράζεται στην ίδια τη φιλοσοφία και στις ρίζες της αγροτικότητας.

Η αναζήτηση αποτελεσματικών τρόπων ενεργοποίησης του κοινωνικού κεφαλαίου (που φαίνεται ότι έχει μια δυναμική και προοπτική στην περιοχή) προς όφελος της ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας προϋποθέτει τα ακόλουθα:

- δομικές αλλαγές και ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου^{iv} νέων μορφών συνεργασίας (συνεταιρισμούς, ομάδες γεωργών-δασεργατών, δίκτυα επιχειρηματιών, κοινωνικές επιχειρήσεις κ.α), οι οποίες όμως δεν συμπεριλαμβάνονται στην άμεση σφαίρα επιρροής και δράσεων του έργου αλλά μπορούν να αξιοποιηθούν
- πλατφόρμες συνεργασίας και οικοδόμησης γεφυρών ανάμεσα στην επιστήμη και την εφαρμογή καινοτομικών προσεγγίσεων στην πράξη και σύσταση επιχειρησιακών ομάδων ατόμων και φορέων^v επίσης δεν συμπεριλαμβάνονται στην άμεση σφαίρα επιρροής και δράσεων του έργου αλλά μπορούν να αξιοποιηθούν και τέλος
- αλλαγές στο γνωστικό (πολιτιστικό) επίπεδο με παρεμβάσεις που εμπίπτουν στους στόχους του έργου και αφορούν θέματα στάσης ζωής και αλλαγής

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

φιλοσοφίας-νοοτροπίας αλλά και ενίσχυσης της κουλτούρας συνεργασίας. Το τελευταίο μπορεί να επιτευχθεί μέσα από συχνές συναντήσεις και αλληλεπιδράσεις σε τοπικό επίπεδο και μηχανισμούς υποστήριξης (δημιουργία Θερμοκοιτίδας, Υπηρεσίες μιας στάσης/one stop shop, εμπύχωση, συμβουλευτική, εκπαίδευση, συναντήσεις μεταξύ επιχειρηματικών και εν δυνάμει επιχειρηματιών αλλά και ανταλλαγές εμπειριών με άλλες περιοχές σε πανευρωπαϊκό επίπεδο).

Ειδικά στο πλαίσιο αυτής της συνεχούς προσαρμογής σε διαφορετικές συνθήκες και ανάγκες η ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου μέσα από την ενίσχυση και εμπύχωση του ανθρώπινου δυναμικού είναι καθοριστικής σημασίας. Η επανεγκαθίδρυση της εμπιστοσύνης σε ατομικό αλλά και συλλογικό-θεσμικό επίπεδο είναι σημαντική και δίνει ένα πλεονέκτημα στην επιτυχία κάθε εγχειρήματος τοπικής ανάπτυξης και καινοτομίας, ειδικά στις αγροτικές περιοχές. Δίκτυα τα οποία δεν αναπτύσσονται στη βάση σχέσεων εμπιστοσύνης είναι αμφιβόλου συνοχής και αποτελεσματικότητας. Η εμπιστοσύνη είναι αυτή που θα δώσει κοινό όραμα και κοινούς στόχους για το μέλλον και συνδέεται άμεσα με τη συνεργασία και την προσαρμογή σε ένα αβέβαιο περιβάλλον. Η ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου (ως συλλογικό-δημόσιο αγαθό) μπορεί να αποτελέσει πληρεξούσιο για την προσαρμοστικότητα της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας και να άρει τις απειλές της γεωγραφικής απομόνωσης με την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος ειδικά στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bosworth, G. (2012) Characterising rural businesses: tales from the paperman. *Journal of Rural Studies* 28 (4): 499–506.
- Chell, E. and S. Baines (2000) Networking, entrepreneurship and microbusiness behaviour. *Entrepreneurship and Regional Development* 12: 195–215
- Christoforou, A. (2003) Social capital and economic growth: the case of Greece. 1st PhD Symposium on Social Science Research in Greece of the Hellenic Observatory . http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/1st_Symposium/Paper_A_Christoforou.pdf
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94:95–120.
- Granovetter, M.S. (1973). The strenght of weak ties. *American Journal of sociology*, 78 (6): 1360-1380.
- DeFilippis, J. (2001). The myth of social capital in community development. *Housing Policy Debate*, 12 (4) pp. 781-806.
- Trigilia, C. (2001). Social Capital and Local Development. *European Journal of Social Theory*, 4: 427-442.
- Glaeser, E.L., Laibson, D., Sheinkman, J.A. and Soutter, C. (2000). Measuring trust, *Quarterly Journal of Economics* 65:811-46.
- Knack, S. and Keefer, P. (1997). Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, 112 (4):1251-1288.
- Koutsou S. and Partalidou, M. (2012). Pursuing Knowledge and Innovation through Collective Actions. The Case of Young Farmers in Greece, *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 18:5, 445-460
- Koutsou, S., Partalidou, M. and Ragkos, A. (2014). Young farmers' social capital in Greece: Trust levels and collective actions. *Journal of Rural Studies*, 34:204-211.
- Kritsotakis G., Koutis A. D., Alegakis A. K., & Philalithis A. E., (2008). Development of the social capital questionnaire in Greece. *Research in Nursing & Health*, 31:217-225.
- Lamotte O., Colovic A. (2013). Do demographics influence aggregate entrepreneurship? *Applied Economics Letters*. 20 (13): 1206-1210.

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

- Moyes, D., G. Whittam and P. Ferri (2012) A conceptualisation of the relationship capital of rural small service firms. *Local Economy* 27 (2): 136–151.
- Nahapiet, J. and Ghoshal, S. (1988). Social Capital, Intellectual Capital, and the Organizational Advantage. *The Academy of Management Review*, 23(2):242-266.
- Nooteboom, B. (2007). Social capital, institutions and trust. *Review of Social Economy*, 65 (1): 29-53.
<http://EconPapers.repec.org/RePEc:taf:rsocec:v:65:y:2007:i:1:p:29-53>.
- Onyx, J. and Bullen, P. (2000). Measuring Social Capital in Five Communities. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 36:23-42.
- Pato, M.L. and Teixeira, A. (2014) Twenty Years of Rural Entrepreneurship: A Bibliometric Survey. *Sociologia Ruralis*, 56:1, pp.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6:65–78.
- Svendsen, G. (2006). Studying social capital in situ: A qualitative approach. *Theory and Society*, 35: 39–70.
- Townsend, L., Wallace, C., Smart, A. and Norman, T. (2016). Building Virtual Bridges: How Rural Micro-Enterprises Develop Social Capital in Online and Face-to-Face Settings. *Sociologia Ruralis*, 56:29–47. doi:10.1111/soru.12068
- Uphoff, N. and C. M. Wijayarathna (2000). Demonstrated benefits from social capital: the productivity of farmer organizations in Galoya, Sri Lanka. *World Development*, 28:11 http://www.arts.cornell.edu/poverty/Papers/Uphoff_GALOYASK.pdf
- van Oorschot, W. J. H., & Finsveen, E. M. (2008). Access to resources in networks: A theoretical and empirical critique of networks as a proxy for social capital. *Acta Sociologica*, 51(4):293-307.
- Woolcock, M. (1998). Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society*, 27(2):151-208.
- Woolvin, M. and Rutherford, A. (2013). Volunteering and public service reform in rural Scotland. Rural Policy Centre Research Report http://www.volunteerscotland.net/media/235107/volunteering_and_public_service_reform.pdf
- Δεμερτζής, Ν. (2006). Η εμπιστοσύνη ως κοινωνικό συναίσθημα. *Επιστήμη και Κοινωνία* 16: 141-161.
- Καραμέτου, Π. και Αποστολόπουλος, Κ. Δ. (2011). Το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως Σημαντικός Παράγοντας Αντιμετώπισης των Επιδράσεων της Οικονομικής

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Κρίσης σε Τοπικό και Περιφερειακό Επίπεδο. Πρακτικά 9ου Εθνικού Συνεδρίου Ελληνικής Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης (ERSA-GR) «Περιφερειακή Ανάπτυξη και Οικονομική Κρίση: Διεθνής Εμπειρία και Ελλάδα»

Κονιόρδος, Μ. Σ. (2006) Κοινωνικό κεφάλαιο: μεταξύ θεωρητικής σαφήνειας και σύγχυσης. Επιστήμη και Κοινωνία 16 pp. 1-38.

Κύρου, Ι. (2011). Η συσχέτιση του κοινωνικού κεφαλαίου με τη συμπεριφορά του καπνίσματος κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης» Μελέτη Μητέρας Παιδιού Κρήτης - Μελέτη ΡΕΑ. Πανεπιστήμιο Κρήτης - Τμήμα Ιατρικής, Πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών Δημοσία Υγεία & Διοίκηση Υπηρεσιών Υγείας. Μεταπτυχιακή εργασία.

Παρασκευόπουλος, Ι. Χ. (2006). Κοινωνικό κεφάλαιο και δημόσια πολιτική στην Ελλάδα. Επιστήμη και Κοινωνία : Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, 16:69-105

Παρταλίδου, Μ. (2005). Η προτυποποίηση ως παράγοντας διαχείρισης και προώθησης του αγροτικού τουρισμού. Διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Τομέας Αγροτικής Οικονομίας

Πούπος, Η. (2010). Το Κοινωνικό Κεφάλαιο στην Ελλάδα. Εκθέσεις 61. http://www.kepe.gr/images/ektheseis/report_61.pdf

Σιάρδος, Γ. (1997). Μεθοδολογία Αγροτικής Κοινωνιολογικής Έρευνας Θεσσαλονίκη: ΖΗΤΗ.

Σωτηρόπουλος, Α. Δ. (2006) Θετικό και αρνητικό κοινωνικό κεφάλαιο και η άνιση ανάπτυξη της κοινωνίας πολιτών στην νοτιοανατολική Ευρώπη. Επιστήμη και Κοινωνία 16: 141-161.

Χτουρής, Σ. και Ζήση Α. (2014) Κοινωνικό κεφάλαιο και Επιχειρηματικότητα. https://mke.aegean.gr/files/2014/09/thematika_7.pdf

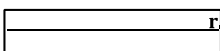
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΠΙΤΟΠΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΟΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ (ΧΜ) ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ (ΕΟΧ) ΠΕΡΙΟΔΟΥ 2009 – 2014

Σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων για την πολύτιμη και ειλικρινή συνεργασία σας.
Με εκτίμηση,

Δρ. Μάριος Τρίγκας

ΜΕΡΟΣ Α': ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ

Εμπιστεύομαι	Συμφωνώ	Σχεδόν συμφωνώ	Ουδέτερο	Διαφωνώ	Διαφωνώ έντονα
Q.1: την οικογένειά μου					
Q.2: τους συγγενείς μου					
Q.3: τους φίλους μου					
Q.4: το Κράτος					
Q.5: την Ευρωπαϊκή Ένωση					
Q.6: την Εκκλησία					
Q.7: τη Δημοτική Αρχή					
Q.8: μόνο τον εαυτό μου					
Q.9: τους επιστήμονες					
Q.10: τους συναδέλφους – συνεργάτες στη δουλειά μου					
Q.11: Δανείζω εύκολα τα προσωπικά μου αντικείμενα σε φίλους					
Q.12: τους γείτονές μου					
Q.13: τους ανθρώπους που γνωρίζω για πρώτη φορά					

ΜΕΡΟΣ Β': ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ & ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΖΩΗΣ

	Συμφωνώ	Σχεδόν συμφωνώ	Ουδέτερο	Διαφωνώ	Διαφωνώ έντονα
Q.14: Ζώ μια ευτυχισμένη ζωή					
Q.15: Οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άξιοι εμπιστοσύνης					
Q.16: Βοηθώντας τους άλλους τελικά βοηθάς τον εαυτό σου					
Q.17 Αισθάνομαι καταξιωμένος/η στην κοινωνία					
Q.18 Εάν έχω διαφορές με τον γείτονα (πχ όρια οικοπέδων – κατοικίδια) είμαι πρόθυμος/η να τα βρούμε φιλικά					
Q.19: Το να ζουν στην περιοχή μου άτομα από διαφορετικά μέρη κάνει τη ζωή μου καλύτερη					
Q.20: Μου αρέσει να ζω μεταξύ ατόμων με διαφορετικό τρόπο ζωής από τον δικό μου					

Q.21 Με πόσα άτομα μίλησες χθές (στο τηλέφωνο ή δια ζώσης)

Q.22 Συνηθίζεις να τρως με φίλους (κάπου) εκτός σπιτιού:

- μια φορά το χρόνο μια φορά στους 6 μήνες
 μια φορά το μήνα κάθε 2^ο ΣΚ κάθε ΣΚ

Q.23 Επισκέπτεσαι μέλη της οικογένειας που μένουν σε άλλη περιοχή από αυτή που μένεις :

- μια φορά το χρόνο μια φορά στους 6 μήνες
 μια φορά το μήνα κάθε 2^ο ΣΚ κάθε ΣΚ

ΜΕΡΟΣ Γ: ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ & ΑΣΦΑΛΕΙΑ

	Ναι	Όχι	Εξαρτάται (από τί;)
Q.24 Έχεις προσφέρει εθελοντική εργασία τους τελευταίους 6 μήνες;			
Q.25 Είσαι στο Διοικητικό Συμβούλιο κάποιου συλλόγου/ομάδας κλπ			
Q.26 Τα τελευταία 3 χρόνια συνεργαστήκες με άλλα άτομα για να αντιμετωπίσεις μια έκτακτη συνθηκη στην περιοχή; (φωτιά, πλημμύρα κα)			
Q.27 Τα τελευταία 3 χρόνια πήρες μέρος σε κάποια δραστηριότητα που γίνεται στην περιοχή; (δεντροφύτευση, καθαρισμός πλατείας, προστασία δάσους κλπ)			
Q.28 Αν πρόσεχες κάποιο παιδάκι και χρειαζόταν να βγείς για λίγο έξω, θα ζητούσες από κάποιο γείτονα/γειτόνισσα να σου το κρατήσει			
Q.29 Επισκεφτήκες κάποιο γείτονα/γειτόνισσα την τελευταία εβδομάδα (στο σπίτι του/της)			
Q.30 Νιώθεις ασφάλεια να κυκλοφορείς τη νύχτα έξω στο δρόμο (στη γειτονιά σου)			
Q.31 Τους τελευταίους 6 μήνες έτυχε να βοηθήσεις κάποιο/α γείτονα/γειτόνισσα σου που είχε ανάγκη (αρρώστησε, χρήματα, αγγαρείες κα)			
Q.32 Εάν χρειαστεί να πάρεις μια σημαντική απόφαση για τη ζωή σου ξέρεις που μπορείς να βρεις πληροφορίες –βοήθεια			
Q.33 Έχεις τη βοήθεια από φίλους όταν την χρειάζεσαι			
Q.34 Είναι οι συναδελφοί σου και φίλοι σου			
Q.35 Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 6 μηνών βοήθησες κάποιον/κάποια από τον επαγγελματικό σου χώρο			

ΣΥΝ'ΕΧΕΙΑ	Ναι	Όχι	Εξαρτάται (από τί;)
Q.36 Εάν χαλάσει ένα αυτοκίνητο έξω από το σπίτι σας θα προσκαλούσε τον/την οδηγό μέσα για να χρησιμοποιήσει το τηλέφωνο			
Q.37 Εάν κάποιος άγνωστος μετακομίσει στη γειτονιά/στο χωριό θα γίνουν αποδεκτοί από τους γείτονες			
Q.38 Έχεις μαζέψει ποτέ σκουπιδάκια (άλλων-όχι δικά σου) από δημόσιο χώρο			

ΜΕΡΟΣ Δ: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Q.39 Φύλο: Άντρας Γυναίκα

Q.40 Έτος γέννησης

Q.41 Μορφωτικό επίπεδο:

- Δημοτικό Γυμνάσιο Λύκειο Τεχνική Σχολή/ΙΕΚ ΑΤΕΙ
 Πανεπιστήμιο Άλλο (τι).....
 Μεταπτυχιακό Διδακτορικό Μεταδιδακτορικό

Q.42 Από πού κατάγεστε;

- από το χωριό
 από γύρω χωριό
 από τα Τρικάλα
 αλλού (που?)

Q.43 Επάγγελμα

Αυτήν την στιγμή είσαι	Δικό μου	Του/της συζύγου- συντρόφου (αν υπάρχει)	Τι ακριβώς (ποια σχολή, τί δημόσιος υπάλληλος, από πού συνταξιούχος;)
Φοιτητής / Φοιτήτρια			Π.χ γεωπονική
Μισθωτός/η δημοσίου			Π.χ δάσκαλος/α
Μισθωτός/η ιδιωτικού			Πχ υπάλληλος γραφείου
Εργοδότης/τρια / ή Αυτοαπασχολούμενος/η			Π.χ έχω κατάστημα ρούχων/ ξενοδοχείο
Γεωργός			
Δασεργάτης			
Συνταξιούχος			Π.χ της ΔΕΗ
Νοικοκυρά			
Άνεργος/η			

Q.44 Από πόσα μέλη αποτελείται το νοικοκυριό σου (κάτω από την ίδια στέγη μαζί με σένα);

Ενήλικα:

Ανήλικα:

Q.45 Είναι αρκετό το οικογενειακό σας εισόδημα για να βγάλετε το μήνα;

οχι καθόλου

με το ζόρυ αλλά τα βγάζουμε πέρα

ικανοποιητικά

άνετα

πολύ άνετα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ.

ΠΙΝΑΚΕΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΩΝ

Πίνακας 1: Εμπιστεύομαι την οικογένειά μου

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	132	89.2
Σχεδόν συμφωνώ	9	6.1
Ουδέτερο	4	2.7
Διαφωνώ	1	.7
Διαφωνώ έντονα	2	1.4
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 2: Εμπιστεύομαι τους συγγενείς μου

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	47	31.8
Σχεδόν συμφωνώ	60	40.5
Ουδέτερο	23	15.5
Διαφωνώ	9	6.1
Διαφωνώ έντονα	9	6.1
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 3: Εμπιστεύομαι τους φίλους μου

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	48	32.4
Σχεδόν συμφωνώ	58	39.2
Ουδέτερο	33	22.3
Διαφωνώ	6	4.1
Διαφωνώ έντονα	3	2.0
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 4: Εμπιστεύομαι το κράτος

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	3	2.0
Σχεδόν συμφωνώ	6	4.1
Ουδέτερο	30	20.3
Διαφωνώ	55	37.2
Διαφωνώ έντονα	54	36.5
Σύνολο	148	100.0

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Πίνακας 5: Εμπιστεύομαι την Ευρωπαϊκή Ένωση

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	4	2.7
Σχεδόν συμφωνώ	11	7.4
Ουδέτερο	39	26.4
Διαφωνώ	48	32.4
Διαφωνώ έντονα	46	31.1
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 6: Εμπιστεύομαι την Εκκλησία

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	47	31.8
Σχεδόν συμφωνώ	25	16.9
Ουδέτερο	45	30.4
Διαφωνώ	16	10.8
Διαφωνώ έντονα	15	10.1
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 7: Εμπιστεύομαι την Δημοτική Αρχή

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	16	10.8
Σχεδόν συμφωνώ	33	22.3
Ουδέτερο	61	41.2
Διαφωνώ	19	12.8
Διαφωνώ έντονα	19	12.8
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 8: Εμπιστεύομαι μόνο τον εαυτό μου

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	89	60.1
Σχεδόν συμφωνώ	21	14.2
Ουδέτερο	15	10.1
Διαφωνώ	20	13.5
Διαφωνώ έντονα	3	2.0
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 9: Εμπιστεύομαι τους επιστήμονες

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	52	35.1
Σχεδόν συμφωνώ	53	35.8
Ουδέτερο	34	23.0
Διαφωνώ	7	4.7
Διαφωνώ έντονα	2	1.4
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 10: Εμπιστεύομαι τους συναδέλφους-συνεργάτες στη δουλειά μου

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	34	23.0
Σχεδόν συμφωνώ	57	38.5
Ουδέτερο	45	30.4
Διαφωνώ	8	5.4
Διαφωνώ έντονα	4	2.7
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 11: Δανείζω εύκολα τα προσωπικά μου αντικείμενα σε φίλους

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	56	37.8
Σχεδόν συμφωνώ	40	27.0
Ουδέτερο	24	16.2
Διαφωνώ	25	16.9
Διαφωνώ έντονα	3	2.0
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 12: Εμπιστεύομαι τους γείτονές μου

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	18	12.2
Σχεδόν συμφωνώ	38	25.7
Ουδέτερο	55	37.2
Διαφωνώ	27	18.2
Διαφωνώ έντονα	10	6.8
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 13: Εμπιστεύομαι τους ανθρώπους που γνωρίζω για πρώτη φορά

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	4	2.7

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Σχεδόν συμφωνώ	17	11.5
Ουδέτερο	44	29.7
Διαφωνώ	61	41.2
Διαφωνώ έντονα	22	14.9
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 14: Ζω μια ευτυχισμένη ζωή

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	43	29.1
Σχεδόν συμφωνώ	66	44.6
Ουδέτερο	30	20.3
Διαφωνώ	7	4.7
Διαφωνώ έντονα	2	1.4
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 15: Οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άξιοι εμπιστοσύνης

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	6	4.1
Σχεδόν συμφωνώ	26	17.6
Ουδέτερο	44	29.7
Διαφωνώ	62	41.9
Διαφωνώ έντονα	10	6.8
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 16: Βοηθώντας τους άλλους τελικά βοηθάς τον εαυτό σου

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	86	58.1
Σχεδόν συμφωνώ	37	25.0
Ουδέτερο	20	13.5
Διαφωνώ	5	3.4
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 17: Αισθάνομαι καταξιωμένος/η στην κοινωνία

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	67	45.3
Σχεδόν συμφωνώ	44	29.7
Ουδέτερο	32	21.6

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Διαφωνώ	3	2.0
Διαφωνώ έντονα	2	1.4
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 18: Εάν έχω διαφορές με τον γείτονα (πχ όρια οικοπέδων - κατικίδια) είμαι πρόθυμος/η να τα βρούμε φιλικά

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	114	77.0
Σχεδόν συμφωνώ	17	11.5
Ουδέτερο	11	7.4
Διαφωνώ	3	2.0
Διαφωνώ έντονα	3	2.0
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 19: Το να ζουν στην περιοχή μου άτομα από διαφορετικά μέρη κάνει τη ζωή μου καλύτερη

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	47	31.8
Σχεδόν συμφωνώ	40	27.0
Ουδέτερο	40	27.0
Διαφωνώ	13	8.8
Διαφωνώ έντονα	8	5.4
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 20: Μου αρέσει να ζω μεταξύ ατόμων με διαφορετικό τρόπο ζωής από τον δικό μου

	Συχνότητα	%
Συμφωνώ	59	39.9
Σχεδόν συμφωνώ	40	27.0
Ουδέτερο	33	22.3
Διαφωνώ	14	9.5
Διαφωνώ έντονα	2	1.4
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 21: Με πόσα άτομα μίλησες χθες (στο τηλέφωνο ή δια ζώσης)

	Συχνότητα	%
1	2	1.4
2	9	6.1
3	15	10.1
4	8	5.4

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

5	19	12.8
6	7	4.7
7	6	4.1
8	2	1.4
10	30	20.3
11	1	.7
14	1	.7
15	18	12.2
17	1	.7
20	9	6.1
24	1	.7
25	1	.7
30	4	2.7
35	1	.7
40	4	2.7
50	7	4.7
100	2	1.4
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 22: Συνηθίζεις να τρως με φίλους (κάπου) εκτός σπιτιού:

	Συχνότητα	%
μια φορά το χρόνο	10	6.8
μια φορά στους 6 μήνες	22	14.9
μια φορά το μήνα	56	37.8
κάθε 2ο ΣΚ	34	23.0
κάθε ΣΚ	26	17.6
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 23: Επισκέπτεσαι μέλη της οικογένειας που μένουν σε άλλη περιοχή από αυτή που μένεις

	Συχνότητα	%
μια φορά το χρόνο	44	29.7
μια φορά στους 6 μήνες	40	27.0
μια φορά το μήνα	45	30.4
κάθε 2ο ΣΚ	13	8.8

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

κάθε ΣΚ	6	4.1
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 24: Έχεις προσφέρει εθελοντική εργασία στους τελευταίους 6 μήνες;

	Συχνότητα	%
Ναι	81	54.7
Όχι	64	43.2
Εξαρτάται	3	2.0
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 25: Είσαι στο Διοικητικό Συμβούλιο κάποιου συλλόγου/ομάδας;

	Συχνότητα	%
Ναι	42	28.4
Όχι	106	71.6
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 26: Τα τελευταία 3 χρόνια συνεργάστηκες με άλλα άτομα για να αντιμετωπίσεις μια έκτακτη συνθήκη στην περιοχή (φωτιά, πλημμύρα, κ.α.);

	Συχνότητα	%
Ναι	42	28.4
Όχι	104	70.3
Εξαρτάται	2	1.4
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 27: Τα τελευταία 3 χρόνια πήρες μέρος σε κάποια δραστηριότητα που γίνεται στην περιοχή (δεντροφύτευση, καθαρισμός πλατείας, κλπ);

	Συχνότητα	%
Ναι	64	43.2
Όχι	83	56.1
Εξαρτάται	1	.7
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 28: Αν πρόσεχες κάποιο παιδάκι και χρειαζόταν να βγεις για λίγο έξω, θα ζητούσες από κάποιο γείτονα/γειτόνισσα να σου το κρατήσει;

	Συχνότητα	%
Ναι	44	29.7
Όχι	97	65.5
Εξαρτάται	7	4.7
Σύνολο	148	100.0

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Πίνακας 29: Επισκεύθηκες κάποιο γείτονα/γειτόνισσα την τελευταία εβδομάδα (στο σπίτι του/της);

	Συχνότητα	%
Ναι	96	64.9
Όχι	50	33.8
Εξαρτάται	2	1.4
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 30: Νιώθεις ασφάλεια να κυκλοφορείς τη νύχτα έξω στο δρόμο (στη γειτονιά σου);

	Συχνότητα	%
Ναι	112	75.7
Όχι	33	22.3
Εξαρτάται	3	2.0
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 31: Τους τελευταίους 6 μήνες έτυχε να βοηθήσεις κάποιον/α γείτονα/γειτόνισσά σου που είχε ανάγκη (αρρώστησε, χρήματα, αγγαρείες, κα.);

	Συχνότητα	%
Ναι	110	74.3
Όχι	38	25.7
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 32: Εάν χρειαστεί να πάρεις μια σημαντική απόφαση για τη ζωή σου ξέρεις που μπορείς να βρεις πληροφορίες-βοήθεια;

	Συχνότητα	%
Ναι	122	82.4
Όχι	14	9.5
Εξαρτάται	12	8.1
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 33: Έχεις τη βοήθεια από φίλους όταν τη χρειάζεσαι;

	Συχνότητα	%
Ναι	123	83.1
Όχι	15	10.1
Εξαρτάται	10	6.8
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 34: Είναι οι συνάδελφοί σου και φίλοι;

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

	Συχνότητα	%
Ναι	84	56.8
Όχι	42	28.4
Εξαρτάται	22	14.9
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 35: Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 6 μηνών βοήθησες κάποιον/α από τον επαγγελματικό σου χώρο;

	Συχνότητα	%
Ναι	118	79.7
Όχι	26	17.6
Εξαρτάται	4	2.7
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 36: Εάν χαλάσει ένα αυτοκίνητο έξω από το σπίτι σας θα προσκαλούσες τον/την οδηγό μέσα για να χρησιμοποιήσει το τηλέφωνο;

	Συχνότητα	%
Ναι	121	81.8
Όχι	16	10.8
Εξαρτάται	11	7.4
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 37: Εάν κάποιος άγνωστος μετακομίσουν στη γειτονιά/στο χωριό θα γίνουν αποδεκτοί από τους γείτονες;

	Συχνότητα	%
Ναι	97	65.5
Όχι	20	13.5
Εξαρτάται	31	20.9
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 38: Έχεις μαζέψει ποτέ σκουπιδιάκια (άλλων-όχι δικά σου) από δημόσιο χώρο;

	Συχνότητα	%
Ναι	124	83.8
Όχι	21	14.2
Εξαρτάται	3	2.0
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 39: Φύλο

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

	Συχνότητα	%
Αντρας	78	52.7
Γυναίκα	70	47.3
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 40: Ηλικία

Έτη	Συχνότητα	%	Έτη	Συχνότητα	%
18	3	2	46	4	3
19	1	1	47	5	3
20	6	4	48	3	2
21	2	1	49	2	1
22	2	1	50	8	5
23	3	2	51	1	1
24	3	2	52	3	2
25	3	2	53	4	3
26	7	5	54	3	2
27	3	2	55	1	1
29	3	2	56	1	1
30	2	1	57	1	1
31	4	3	59	2	1
32	2	1	60	2	1
33	2	1	61	2	1
34	12	8	63	1	1
35	2	1	64	1	1
36	4	3	65	2	1
37	6	4	66	1	1
38	5	3	Σύνολο	148	100
39	5	3			
40	1	1			
41	6	4			
42	3	2			
43	2	1			
44	5	3			
45	4	3			

Πίνακας 41: Επίπεδο εκπαίδευσης

	Συχνότητα	%
Δημοτικό	15	10.1
Γυμνάσιο	8	5.4
Λύκειο	51	34.5
Τεχνική Σχολή/ΙΕΚ	28	18.9
ΑΤΕΙ	14	9.5

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Πανεπιστήμιο	28	18.9
Άλλο	1	.7
Μεταπτυχιακό	3	2.0
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 42: Από που κατάγεστε;

	Συχνότητα	%
από το χωριό	93	62.8
από γύρω χωριό	37	25.0
από τα Τρίκαλα	7	4.7
Άλλού	11	7.4
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 43: Επάγγελμα (Δικό μου)

	Συχνότητα	%
Φοιτητής/Φοιτήτρια	5	3.4
Μισθωτός/ή Δημοσίου	20	13.5
Μισθωτός/ή ιδιωτικού	40	27.0
Εργοδότης/τρια ή Αυτοαπασχολούμενος/η	32	21.6
Γεωργός	8	5.4
Δασεργάτης	11	7.4
Συνταξιούχος	1	.7
Νοικοκυρά	8	5.4
Άνεργος/η	22	14.9
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 44: Επάγγελμα (Του/Της συζύγου-συντρόφου) αν υπάρχει

	Συχνότητα	%
Δεν υπάρχει σύντροφος	73	49.3
Φοιτητής/Φοιτήτρια	1	.7
Μισθωτός/ή Δημοσίου	11	7.4
Μισθωτός/ή ιδιωτικού	11	7.4
Εργοδότης/τρια ή Αυτοαπασχολούμενος/η	17	11.5

Π.Ε. 4 «Δικτύωση – διμερείς σχέσεις»

Γεωργός	6	4.1
Συνταξιούχος	13	8.8
Νοικοκυρά	12	8.1
Άνεργος/η	4	2.7
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 45: Από πόσα μέλη αποτελείται το νοικοκυριό σου; (Ενήλικα)

	Συχνότητα	%
1	21	14.2
2	51	34.5
3	23	15.5
4	31	20.9
5	17	11.5
6	3	2.0
7	1	.7
8	1	.7
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 46: Από πόσα μέλη αποτελείται το νοικοκυριό σου; (Ανήλικα)

	Συχνότητα	%
0	95	64.2
1	24	16.2
2	23	15.5
3	5	3.4
4	1	.7
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 47: Είναι αρκετό το οικογενειακό σας εισόδημα για να “βγάλετε” το μήνα;

	Συχνότητα	%
όχι καθόλου	18	12.2
με το ζόρι αλλά τα βγάζουμε πέρα	80	54.1
ικανοποιητικά	46	31.1
άνετα	3	2.0
πολύ άνετα	1	.7

Σύνολο	148	100.0
--------	-----	-------

Πίνακας 48: Κατανομή Δείγματος

	Συχνότητα	%
Αρματολικό	1	.7
Βροντερό	1	.7
Γόμφοι	2	1.4
Ελάτη	20	13.5
Νεραϊδοχώρι	9	6.1
Περτούλι	10	6.8
Πιαλεία	14	9.5
Πύλη	53	35.8
Στουρναρέικα	14	9.5
Φήκη	24	16.2
Σύνολο	148	100.0

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΕΛΟΥΣ

- ⁱ Οι ρίζες του Κοινωνικού Κεφαλαίου βρίσκονται αιώνες πίσω με αναφορές των Durkheim και Marx, αργότερα από τον Weber και πιο πρόσφατα από τους Coleman, Bourdieu and Portes βλέπε: Bourdieu, P. (1986) The forms of capital. Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education pp. 241-258 (Greenwood: New York)
- ⁱⁱ Το κοινωνικό κεφάλαιο σύμφωνα με τον Γάλλο κοινωνιολόγο Bourdieu είναι μία από τις τρεις μορφές κεφαλαίου (οικονομικό, πολιτισμικό και κοινωνικό) το οποίο ορίζεται ως 'η συσσώρευση των πραγματικών ή των δυνάμει πόρων που συνδέονται με την κατοχή ενός σχετικά μόνιμου δικτύου περισσότερο ή λιγότερο θεσμοθετημένων σχέσεων αμοιβαίας βοήθειας και αναγνώρισης ή με άλλα λόγια η συμμετοχή σε μια ομάδα η οποία εξασφαλίζει στα μέλη της μέσα από το συλλογικά αποκτημένο της κεφάλαιο διαπιστευτήρια που νομιμοποιούν την αξιοποίηση του σε ποικίλες εκφάνσεις της ζωής' (1986, 248-249). Από την άλλη ο Portes (1998) ορίζει το κοινωνικό κεφάλαιο ως την 'ικανότητα του ατόμου για να διασφαλίσει οφέλη μέσα από την συμμετοχή του σε δίκτυα ή άλλες μορφές δομικής κοινωνικής οργάνωσης, υποστηρίζοντας συνάμα ότι

χρειάζεται να υπάρξει μια διάκριση ανάμεσα στις πηγές και τις επιπτώσεις του κοινωνικού κεφαλαίου.

ⁱⁱⁱ Robert D. Putnam (7 August 2001). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster. p. 19. ISBN 978-0-7432-0304-3.

^{iv} Το νομοθετικό πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας ήδη από το 2011 είναι μια προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση (Νόμος υπ. Αριθ. 4019/2011 αριθ φυλ. 216 Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις”) όπως και η σύσταση του Δικτύου Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων ΔΙΚΤΥΟ - Κοιν.Σ.Επ. με ενημερωτική δράση από τον Δεκέμβρη του 2012 βοηθά στην ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα .
<http://koinsep.org/443016-2/%CE%BD-40192011/>

^v το θεσμικό πλαίσιο του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2014-2020 και το Μέτρο 16 «Συνεργασία και Καινοτομία» μπορεί να αποτελέσει ένα εργαλείο στήριξης http://www.agrotikianaptixi.gr/Uploads/Files/metro_16.pdf

